

SMJERNICE ZA POSTUPANJE
CENTARA ZA MENTALNO ZDRAVLJE
SA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

SADRŽAJ

UVOD	1
Razlozi za pripremu Smjernica	2
Sadržaj Smjernica i metodologija izrade	3
DIO PRVI – TRGOVINA LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	4
1.1. Strateški okvir za borbu protiv trgovine ljudima.....	4
1.2. Regionalni monitoring timovi	4
1.3. Indikatori o problemu trgovine ljudima u BiH	5
DIO DRUGI – NADLEŽNOSTI I ULOGA CENTARA ZA MENTALNO ZDRAVLJE	7
2.1. Smjernice za rad sa žrtvama trgovine ljudima u CMZ.....	8
2.2. Tajnost podataka i prijavljivanje.....	13
2.3. Izvještavanje unutar zdravstvenog sistema (MKB)	16
2.4. Regionalni timovi i CMZ	17
DIO TREĆI – ULOGA OSTALIH UKLJUČENIH INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA	18
3.1. Krivičnopravna zaštita (uloga tužilaštva i policije)	18
3.2. Funkcionalna veza sa CMZ sa ostalim uključenim institucijama	19
DIO 4 – PRAĆENJE PRIMJENE SMJERNICA	23
PRILOG 1. Rječnik stručnih pojmova	24
PRILOG 2. Relevantni pravni okvir za trgovinu ljudima u BiH	27
PRILOG 3. Zdravstvena zaštita žrtava trgovine ljudima	38
PRILOG 4. Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima	41

UVOD

Trgovina ljudima je fenomen koji je dio cjelokupne ljudske historije, a ropstvo i eksploatacija drugih nisu iskorijenjeni ni u modernim i demokratskim društvima. Trgovina ljudima mijenjala je samo svoje oblike i prilagođavala se aktuelnim društvenim uslovima te je stoga i danas u velikom broju zemalja još uvijek prisutna i rasprostranjena. Ljudima, a posebno ženama i djecom, trguje se u svrhu seksualne eksploatacije, prisilnog rada, prisilnog prosjačenja i činjenja krivičnih djela, a nerijetko i u svrhe zaključivanja prisilnih brakova, služenja u domaćinstvima, pa sve do oduzimanja i trgovine organima.

Bosna i Hercegovina, kao i sve druge evropske zemlje, suočava se sa problemom trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, i to kao zemlja porijekla, tranzita i odredišta. Statistike o otkrivenim slučajevima trgovine ljudima i spašenim žrtvama ukazuju na to da su djeca iz BiH najrizičnija grupa koju trgovci ljudima vrubuju i iskorištavaju. Djeca žrtve trgovine ljudima najčešće dolaze iz siromašnih sredina i porodica koje, iz raznih razloga, nisu u mogućnosti svojim članovima pružiti zaštitu i spriječiti njihovu eksploataciju.

Trgovina ljudima je veoma kompleksan fenomen. To je prvenstveno jedan od oblika kriminaliteta, često organizovanog, koji trgovcima omogućuje stjecanje ogromnih ilegalnih zarada, a što je osnova za jačanje kriminalnih grupa, njihove moći i utjecaja. Trgovina ljudima je istovremeno i teški oblik kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Dugotrajni ropski odnos i eksploatacija su u pravilu povezani sa fizičkom i psihičkom prinudom, nanošenjem dugotrajnih fizičkih i psihičkih bolova, trpljenjem stalnog ponižavanja, gubitkom dostojanstva, osjećajem trajnog straha za život žrtve i njenih najbližih, osjećajem bespomoćnosti i nepovjerenja prema nepoznatim osobama. Strah od publiciteta i negativnih reakcija okruženja ostavljaju trajne i teške posljedice po fizičko ali i po mentalno zdravlje žrtava trgovine ljudima.

Borba protiv trgovine ljudima je dugotrajan i mukotrpan proces, koji zahtijeva angažovanje cjelokupnog društva, uključivanje i partnerstvo svih vladinih i nevladinih institucija i organizacija koje u svojim nadležnostima ili programima djelovanja imaju neku od aktivnosti usmjerenih na suzbijanje trgovine ljudima. Usto, da bi akcije usmjerene protiv trgovine ljudima imale pozitivne rezultate, one moraju biti koordinirane i istovremeno biti usmjerene na krivično gonjenje trgovaca ljudima, na zaštitu žrtava trgovine ljudima i na prevenciju, posebno prevenciju među rizičnim grupama kao što su djeca.

Svakako da veoma značajnu ulogu u ukupnim aktivnostima na suzbijanju trgovine ljudima imaju i zdravstvene službe, a posebno centri za mentalno zdravlje (CMZ)¹ čija je osnovna aktivnost unapređenje mentalnog zdravlja i prevencija mentalnih poremećaja. Ciljne grupe u ovim aktivnostima su svakako potencijalne i stvarne žrtve trgovine ljudima, potencijalni i stvarni trgovci ljudima, ali i potencijalni i stvarni korisnici usluga žrtava trgovine ljudima. Centri za mentalno zdravlje

¹ U važećim zakonima o zdravstvenoj zaštiti na području BiH ovi centri označavaju se na različite načine, i to u Republici Srpskoj – centar za zaštitu mentalnog zdravlja, Federaciji BiH – centar za mentalno zdravlje u zajednici, a u Brčko Distriktu BiH – centar za mentalno zdravlje. Stoga će se u tekstu Smjernica koristiti izraz „centar za mentalno zdravlje“, koji podrazumijeva sve gore navedene centre na području BiH.

u svom svakodnevnom radu mogu doprinijeti otkrivanju trgovine ljudima uočavajući rizične situacije u kojima se mogu identifikovati žrtve i situacije koje upućuju na sumnje da su neke osobe izložene ili mogu biti izložene riziku trgovine ljudima. Unapređenje mentalnog zdravlja i prevencija mentalnih poremećaja je dugotrajan i kontinuiran proces koji ima za cilj smanjiti obolijevanje od mentalnih poremećaja, kao i s tim povezane posljedice. Stoga, značajni rezultati u suzbijanju trgovine ljudima mogu se postići promotivnim i preventivnim aktivnostima namijenjenim potencijalnim žrtvama trgovine, otkrivanjem i ranom identifikacijom potencijalnih žrtava i radom na otklanjanju posljedica po mentalno zdravlje žrtava. Multidisciplinarni princip rada u centrima i timski rad psihijatar, psihologa, socijalnih radnika, medicinskih sestara i okupacionih terapeuta usmjeren na pojedinca i njegovu specifičnu situaciju vodi prema otklanjanju stigme koja remeti funkcionisanje žrtve i njene porodice. Svakako da tome doprinosi i sveobuhvatan pristup koji obuhvata liječenje medikamentima, porodičnu terapiju, psihološku pomoć, psihoterapijsku podršku kroz grupni i individualni rad, rad sa porodicom, intervencije u krizi, desenzibilizaciju, rehabilitaciju, socijalnu podršku i rekreativne aktivnosti.

Kako otkriti i identifikovati žrtvu, kako pristupiti žrtvi sa pažnjom i razumijevanjem, kako obaviti razgovor sa žrtvom na etičan i siguran način i uspostaviti uzajamno povjerenje, kako procijeniti slučaj i potrebu za medicinskom pomoći, kako ispravno procijeniti rizik po sigurnost, kako pouzdano utvrditi dob žrtve, kako izvjesno procijeniti da li će žrtva sarađivati u direktnoj pomoći, kako odrediti mjere podrške i pomoći kroz medicinski tretman, neka su od mnogobrojnih pitanja na koja će ove smjernice pokušati dati odgovore.

Smjernice su dizajnirane kao praktičan priručnik za profesionalce centara za mentalno zdravlje. Praktična metodologija Smjernica nastoji osigurati njihovu svakodnevnu primjenu, što će zasigurno osnažiti i pospješiti prevenciju trgovine ljudima putem prepoznavanja rizičnih faktora i njihovog predupređivanja, ali i pružanja adekvatne pomoći žrtvama, njihovog oporavka i reintegracije te sprečavanja ponovne viktimizacije.

Primjena Smjernica će unaprijediti sistem upućivanja žrtvi trgovine ljudima i dodatno afirmisati ulogu centara za mentalno zdravlje u prevenciji trgovine ljudima i pomoći žrtvama. Primjena Smjernica će osnažiti i unaprijediti saradnju CMZ sa policijom, sudovima, tužilaštvima, centrima za socijalni rad i nevladinim organizacijama.

U prvom uvodnom dijelu, Smjernice predstavljaju osnovne definicije o trgovini ljudima i informacije o problemu trgovine ljudima u BiH. U drugom dijelu predstavljeni su nadležnost i uloga CMZ, principi povezani sa standardima struke i procedurama rada zdravstvenih radnika/saradnika. U ovom dijelu su sadržane i predstavljene smjernice za saradnju sa drugim institucijama i organizacijama. U trećem dijelu predstavljeni su uloga ostalih institucija i organizacija te metodologija izvještavanja i praćenja aktivnosti provedenih u skladu sa Smjericama. U prilogima se nalazi rječnik stručnih pojmova, a predstavljeni su i zakonodavstvo o trgovini ljudima u BiH te lista indikatora o trgovini ljudima.

Razlozi za pripremu Smjernica

Osnovne razloge za pripremu Smjernica nalazimo u sljedećem:

- Evidentnoj potrebi za unapređenjem podrške žrtvama trgovine ljudima u okviru usluga iz nadležnosti CMZ;
- Potrebi smanjenja praksi povremenog i neujednačenog uključivanja profesionalaca iz CMZ;
- Unapređenju svih vidova saradnje između uključenih institucija;
- Unapređenju profesionalnih znanja i jačanju sposobnosti profesionalaca iz CMZ širenjem znanja o problemu trgovine ljudima u BiH;
- Poboljšanju sistema ranog otkrivanja i prepoznavanja žrtava trgovine ljudima;
- Unapređenju sistema upućivanja žrtvi trgovine ljudima iz CMZ prema drugim nadležnim institucijama;
- Poboljšanju održivosti svih aktivnosti i afirmisanju uloge CMZ;
- Generalnom jačanju zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima u BiH.

Sadržaj Smjernica i metodologija izrade

Smjernice o postupanju CMZ sa žrtvama trgovine ljudima koncipirane su u tri dijela.

U prvom, uvodnom dijelu opisuju se razlozi za pripremu Smjernica, te predstavljaju osnovni pojmovi, definicije i informacije o problemu trgovine ljudima u BiH.

Ovaj dio sadrži i osnovne informacije o strukturi organizacija, institucija i ustanova koje su uključene u aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima te indikatore o pojavi i pojavnim oblicima trgovine ljudima u BiH.

U drugom dijelu predstavljena je nadležnost i uloga CMZ, na osnovu čega su izvedene Smjernice. Prije svega, predstavljeni su principi povezani sa standardima struke i procedurama rada zdravstvenih radnika/saradnika. U ovom dijelu su sadržane i predstavljene smjernice za saradnju sa drugim uključenim institucijama i organizacijama.

U trećem dijelu ovog dokumenta predstavljena je uloga ostalih uključenih institucija i organizacija te naglašena i opisana metodologija izvještavanja i praćenja njihove realizacije.

U prilogima su dati rječnik stručnih pojmova, relevantan pravni okvir za trgovinu ljudima u BiH u skraćenoj verziji kako bi se poboljšala praktična upotreba ovog dokumenta, zdravstvena zaštita žrtava trgovine ljudima te indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima.

DIO PRVI – TRGOVINA LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

1.1. Strateški okvir za borbu protiv trgovine ljudima

Bosna i Hercegovina od 2001. godine planski i organizovano pristupa borbi protiv trgovine ljudima. Politike protiv trgovine ljudima bile su definisane u tri akciona plana: za sprečavanje trgovine ljudima 2001–2003, za borbu protiv trgovine ljudima 2005–2007, i za sprečavanje trgovine ljudima 2008–2012. godine. U definisanju i provođenju politika BiH se između ostalog vodila međunarodnim standardima postavljenim u „Konvenciji Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima“ i „Protokolu Ujedinjenih nacija o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudskim bićima“. U budućnosti, BiH će svoju politiku borbe protiv trgovine ljudima usklađivati i sa standardima Evropske unije, po Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, a u skladu sa „Direktivom 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima te zaštiti žrtava“. Aktuelna strategija i akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima 2013–2015 imaju za strateške ciljeve: podršku, prevenciju, procesuiranje, proaktivnu zaštitu i partnerstvo.

Strateški cilj podrške sadrži mjere: izrade akcionog plana; uspostave monitoring tima; provođenja kriminološke analize; osiguranja finansijskih sredstava za realizaciju Strategije; provođenja aktivnosti za monitoring u sjeni, i ažuriranja i upotrebe baze podataka.

Strateški cilj prevencije sadrži mjere: podizanja svijesti građana; smanjenja potražnje za uslugama žrtava trgovine ljudima; prevencije nezakonite trgovine ljudskim organima; prevencije prisilnog prosvačenja djece, i efikasnije obuke organa prve instance.

Strateški cilj procesuiranja sadrži mjere: harmonizacije krivičnog i srodnih zakona; međunarodne operativne saradnje; procesuiranja slučajeva korištenja usluga žrtava trgovine ljudima; otkrivanja i procesuiranja radne eksploatacije; saučesništva i korupcije u vezi sa trgovinom ljudima, i oduzimanja imovinske koristi pribavljene trgovinom ljudima.

Strateški cilj proaktivne zaštite sadrži mjere: zaštite svjedoka; povratka i repatrijacije žrtava trgovine ljudima; regulisanja neprimjerenih sadržaja u medijima; poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i pedofilije; razvijanje standarda pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima i njihove reintegracije.

Strateški cilj partnerstva sadrži mjere: razmjene operativnih podataka o trgovini ljudima; identifikaciju žrtava na graničnim prijelazima; uključenost organizacija civilnog društva; koordinaciju i saradnju sa nadležnim institucijama tokom pružanja pomoći žrtvama trgovine i unapređenje strateške saradnje sa međunarodnim partnerima.

1.2. Regionalni monitoring timovi

Neophodan uslov za efikasnu borbu protiv trgovine ljudima je koordinacija aktivnosti nadležnih institucija i organizacija civilnog društva. Jedan od načina koordinacije su regionalni monitoring timovi. Ovakav način organizovanja ničim ne utječe na stvarnu i mjesnu nadležnost uključenih institucija i organizacija, već za isključivi cilj ima njihovo međusobno umrežavanje te razmjenu

informacija, planiranje i provođenje aktivnosti. Uspostavljena su četiri regionalna monitoring tima: Sarajevo; Mostar; Banja Luka; i Tuzla. Svrha uspostave timova je poboljšanje funkcionalnih veza između nadležnih vlasti i nevladinih organizacija koje učestvuju u suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima. Plansko i usklađeno djelovanje regionalnih i lokalnih institucija i organizacija je neophodno da bi se unaprijedio sistem identifikacije žrtava i osigurala njihova odgovarajuća reintegracija, te da bi se djelovalo preventivno na uzroke trgovine ljudima. Timovi prikupljaju i analiziraju informacije o trendovima trgovine ljudima na svojim područjima i vrše procjene adekvatnosti pravnog i institucionalnog okvira, ljudskih i drugih kapaciteta za adekvatan odgovor na problem. Timovi razvijaju kapacitete institucija i organizacija uključenih u borbu protiv trgovine ljudima i provode preventivne aktivnosti na smanjenju rizika za viktimizaciju i reviktimizaciju žrtava. Timovi kreiraju i provode individualne programe reintegracije žrtava trgovine ljudima.

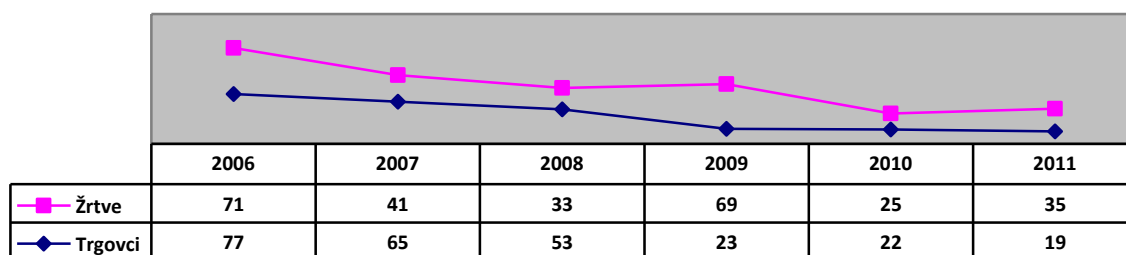
Osnovni princip organizacije timova je zastupljenost svih vlasti i nevladinih organizacija koje u svojoj nadležnosti i ovlaštenjima imaju aktivnosti u direktnoj ili indirektnoj vezi sa borbom protiv trgovine ljudima. Rad timova je zasnovan na interresornoj i teritorijalnoj zastupljenosti. Sa nivoa BiH u timovima su: Ministarstvo sigurnosti, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, Ministarstvo civilnih poslova, Agencija za ravnopravnost spolova, Tužilaštvo BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija i Služba za poslove sa strancima. Sa nivoa entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH su tu: tužilaštva, ministarstva pravde, ministarstva unutrašnjih poslova, ministarstva nadležna za rad i socijalnu politiku, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje. Sa nivoa općina uključeni su centri ili službe za socijalni rad. U sastav timova su uključene nevladine organizacije koje imaju odgovarajuće kapacitete za pružanje direktne pomoći žrtvama i svjedocima žrtvama, te kapacitete za provođenje preventivnih aktivnosti.

Timovi se sastaju u užem i širem sastavu. Članovi tima dužni su razmjenjivati sve raspoložive informacije o identifikovanim potencijalnim žrtvama i svjedocima žrtvama radi pružanja pomoći i zaštite, prikupljanja statističkih podataka, izrade odgovarajućih izvještaja i informacija i drugih potreba od značaja za rješavanje slučajeva trgovine ljudima. Kada postoji potreba da se kreira i provede individualni program rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije za potencijalnu ili identifikovanu žrtvu, članovi tima će oformiti stručnu grupu sačinjenu od predstavnika institucija i organizacija koje su nadležne za poduzimanje radnji u vezi sa žrtvom, kako bi razmijenili podatke o slučaju, zajednički ga procijenili, definisali individualni program rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije te ga zajednički provodili.

1.3. Indikatori o problemu trgovine ljudima u BiH

Zvanični indikatori o broju registrovanih slučajeva trgovine predstavljaju značajnu determinantu za kreiranje strateškog okvira za djelovanje nadležnih organa angažovanih na suprotstavljanju ovoj pojavi. Iako se radi o indikatorima koji ne pružaju potpuno pouzdan uvid u stvarne razmjere problema trgovine ljudima, oni su ipak nezaobilazni za procjenu trendova pojave. Ključni nedostatak ove vrste zvaničnih indikatora se tiče odnosa prezentiranih podataka i tzv. „tamne brojke“, odnosno broja onih djela koja su zaista počinjena u ovom periodu, ali su zbog brojnih razloga ostala nepoznata državnim institucijama. U tom smislu se prikazani podaci trebaju posmatrati tek kao dio sveobuhvatne analize stanja i uspješnosti formalne socijalne reakcije na fenomen trgovine ljudima.

Podaci o registrovanom broju počinitelja i žrtava trgovine ljudima za period 2006–2011. godina prikazani su na narednoj tabeli/grafikonu.

Broj počinitelja i žrtava trgovine ljudima za period 2006–2011. godina

Analiza podataka o trgovini ljudima za period 2006–2011, posmatrana kroz prizmu broja ukupno registrovanih počinitelja i žrtava, ukazuje na tendenciju smanjenja obima ovog problema. To se može zaključiti iz prikazanih podataka koji ukazuju na to da se oba indikatora konstantno smanjuju, čime se na prvi pogled stanje u ovoj oblasti poboljšava. Međutim, kvalitativna dimenzija problema trgovine ljudima je takva da su trenutno sve više zastupljene domaće žrtve, čija starosna dob je sve niža, i generalno je sve teže otkriti slučajeve trgovine ljudima. To se neposredno vidi iz zvaničnih domaćih i međunarodnih izvještaja, koji su saglasni u konstatacijama kako je BiH zemlja destinacije, tranzita i porijekla žrtava trgovine ljudima, različitog uzrasta (često i djece), koji se eksploatišu na različite načine. Ovi izvještaji ukazuju na to da je došlo do izmještanja trgovine ljudima sa javnosti dostupnih lokacija ka privatnim prostorijama, što svakako usložnjava cjelokupni proces borbe protiv ove pojave. Sve navedeno ukazuje kako se problem trgovine ljudima posmatran prema zvaničnim indikatorima u cjelini kvantitativno smanjio, ali i da se on fenomenološki prilagodio novim okolnostima.

Ovakvo stanje će u narednom periodu pred institucije formalne kontrole staviti sasvim nove izazove, i na preventivnom i na represivnom polju djelovanja. Problem je potrebno detaljno istražiti, utvrditi njegovu etiološku dimenziju, stvarne razmjere i načine ispoljavanja, upoznati opću i stručnu javnost sa tim nalazima, pravovremeno i ciljano djelovati radi sprečavanja pojave trgovine ljudima.

DIO DRUGI – NADLEŽNOSTI I ULOGA CENTARA ZA MENTALNO ZDRAVLJE

Centri za mentalno zdravlje (CMZ) su organizovani kao služba primarne zdravstvene zaštite i imaju čvrste veze sa svim službama primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite. Također, CMZ, na osnovu pisanih protokola o saradnji kontinuirano sarađuju i sa drugim službama i subjektima sa ciljem rješavanja aktuelnih problema vezanih za pacijente. U kontekstu zaštite žrtava trgovine ljudima, saradnja CMZ sa drugim subjektima je jako bitna radi postizanja potpune svrhe rada CMZ-a, a to je apsolutna uključenost u zajednicu i rješavanje problema s kojima se ona suočava.

Osnovna djelatnost CMZ je unapređenje mentalnog zdravlja, prevencija poremećaja u oblasti mentalnog zdravlja, dijagnostika, tretman i rehabilitacija mentalnih poremećaja (primarna, sekundarna i tercijarna prevencija). Ključni princip rada CMZ je multidisciplinarni pristup, a radnu jedinicu čini tim (psihijatar, psiholog, socijalni radnik, medicinska sestra-tehničar, okupacioni/radni terapeut).

Kada su u pitanju nadležnost i uloga CMZ u zaštiti žrtava trgovine ljudima mora se, prevashodno, istaći da se one trebaju posmatrati u kontekstu nadležnosti i uloge koju u ovoj oblasti ima zdravstveni sektor uopće.

Detaljna pravila o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima koje nisu državljani BiH regulisana su **Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima**,² dok su pravila i postupak direktne pomoći BiH državljanima žrtvama trgovine ljudima utvrđena **Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**.³ Navedenim propisima obuhvaćeno je i pravo žrtve trgovine ljudima na zdravstvenu zaštitu, a što je bliže opisano u Prilogu 2.

U osnovi „Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima“, kao i „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“ nalazi se princip da je za žrtvu trgovine ljudima i svjedoka žrtvi osigurano pravo na zdravstvenu zaštitu bez naknade troškova koje bi oni lično snosili.

Međutim, navedeno ne znači da ovi troškovi ne terete sistem, odnosno nadležne resore. Zbog specifičnosti koje proizlaze iz statusa žrtve trgovine ljudima, bilo je nužno predvidjeti odgovarajući način osiguranja zdravstvene zaštite za ovu kategoriju osoba.

Dakle, stranac žrtva trgovine ljudima, kao i neosigurani BiH državljani žrtve trgovine ljudima i svjedoci žrtve lično ne učestvuju u snošenju troškova zdravstvene zaštite jer se ona osigurava saglasno odredbama „Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (putem Ministarstva sigurnosti BiH), kao i „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“ (putem Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH). BiH državljani žrtve trgovine ljudima i svjedoci žrtve koji su osigurane osobe u smislu domaćih propisa o zdravstvenom osiguranju pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju shodno tim propisima.

² „Službeni glasnik BiH“, broj 90/08

³ „Službeni glasnik BiH“, broj 66/07

2.1. Smjernice za rad sa žrtvama trgovine ljudima u CMZ

Postupanje sa žrtvama trgovine ljudima u CMZ odvija se u nekoliko faza:

- Otkrivanje i identifikacija žrtve trgovine ljudima;
- Dijagnostika i rad sa žrtvom trgovine ljudima;
- Izrada plana brige.

2.1.1. Otkrivanje i identifikacija

Kako ćemo prepoznati žrtvu trgovine ljudima? Statistički, prosječan psihološki profil žrtve trgovine ljudima zasniva se na pretpostavci da žrtve razvijaju psihološke traume usljed psihičkog i fizičkog zlostavljanja. Profesionalci u mentalnom zdravlju trebaju biti educirani za prepoznavanje simptoma takve traume kada identifikuju žrtve trgovine.

Neke naznake psihičke traume su: dezorganizovano razmišljanje, zbunjeno mentalno stanje, poremećaji pamćenja i spavanja, ponavljajuće noćne more, visok stepen uznemirenosti, opsesivno-kompulsivno ponašanje itd.⁴

Identifikacija žrtava trgovine ljudima potrebna je prije svega kako bi se osigurala zaštita prava žrtava, te njihova kasnija uspješna reintegracija. Pravovremeno prepoznavanje žrtava trgovine je mjera za suzbijanje širenja ove pojave, a time i mjera koja osigurava zaštitu interesa društva u cjelini.

Kada se radi o **maloljetnicima**, ukoliko postoji sumnja da se radi o žrtvi trgovine ljudima, s djetetom će se postupati kao sa žrtvom dok se u saradnji s nadležnim institucijama sistema ne dokaže suprotno. U slučaju sumnje da se radi o djetetu žrtvi, izuzetno je važno imati na umu činjenicu da je „pristanak žrtve djeteta na namjeravanu eksploataciju nevažan“ jer se radi o djetetu koje nije u stanju da samo donosi ovakve i slične odluke.

Ukoliko se radi o **punoljetnoj osobi**, potrebno je da se ona sama identifikuje i pojasni oblik eksploatacije kojem je bila izložena tokom određenog perioda. Naprimjer, ukoliko se odrasla, punoljetna osoba tokom razgovora sa profesionalcem iz CMZ izjasni da joj neko ograničava slobodu kretanja, zadržava protiv njene volje, zadržava njene lične isprave, da je protiv njene volje prisiljava na rad, prosjačenje, pružanje seksualnih usluga, da joj uskraćuje pravo na zaradu ili bilo kakvu drugu radnju, obaveza profesionalca CMZ je da takvu osobu kategorizuje kao potencijalnu žrtvu trgovine ljudima, te poduzme interventne radnje u svrhu njene zaštite i zbrinjavanja.

2.1.2. Dijagnostika i rad sa žrtvom trgovine ljudima

Zdravstveni radnik i zdravstveni saradnik moraju prići žrtvi sa puno pažnje i razumijevanja.

Neophodno je:

⁴ Prema Ariadne network – Regionalne smjernice za identifikaciju trgovanih osoba – Priručnik za jugoistočnu i istočnu Evropu

- Osigurati adekvatan prostor u kojem će se žrtva pregledati (posebna prostorija ili ordinacija), u kojem će se žrtva osjećati sigurno, gdje će neometano moći razgovarati, dobiti svu potrebnu pomoć, i gdje će se obaviti medicinski pregled,
- Pokazati suosjećanje,
- Vjerovati žrtvi, ne potcjenjivati je, ne potcjenjivati ili umanjivati ono što je preživjela,
- Ne osuđivati je za ono što je preživjela,
- Izbjegavati komentare ili diskusiju sa drugima u prisustvu žrtve,
- Upoznati žrtvu sa svim pregledima i nalazima koji će se uraditi, predložiti joj korake koji će se poduzeti,
- Naglasiti obaveznost pregleda i objasniti da je to u interesu zdravlja žrtve i u interesu kažnjavanja počinitelaca,
- Postavljati žrtvi samo ona pitanja koja će pomoći pri pregledu i postavljanju dijagnoze (nepotrebno ponavljanje priče dovodi do ponovne traumatizacije),
- Pokušati osigurati educirano osoblje za rad sa žrtvama i senzibilisano za problem nasilja (potreba stalne edukacije),

Zdravstveni radnici moraju biti upoznati sa zakonskom regulativom i mogućnostima lokalne zajednice (gdje uputiti žrtvu trgovine ljudima).

Pri pregledu treba voditi računa o tragovima koji su dokaz u procesu postupka (odjeća, tragovi na žrtvi...).

Sve nalaze treba pažljivo *evidentirati i dokumentovati*.

Prema uputstvima Svjetske zdravstvene organizacije (2003)⁵, prilikom rada sa žrtvom trgovine ljudima neophodno je držati se deset načelnih smjernica za obavljanje razgovora na etičan i siguran način.

✓ **NEMOJTE POVRIJEDITI ŽRTVU.**

Postupajte sa svakom žrtvom, i u svakoj situaciji, tako kao da postoji mogućnost nanošenja štete ukoliko ne postoje dokazi o suprotnom. Nemojte obavljati razgovor ukoliko će to žrtvu dovesti u težu situaciju, u kratkoročnom ili dugoročnom periodu.

✓ **UPOZNAJTE PROBLEMATIKU I PROCIJENITE RIZIKE.**

Upoznajte rizike vezane za trgovinu u svakom pojedinačnom slučaju, prije obavljanja razgovora.

✓ **PRIPREMITE UPUTSTVO – NEMOJTE DAVATI OBEĆANJA KOJA NE MOŽETE ISPUNITI.**

Budite spremni da date uputstvo na maternjem jeziku žrtve i na lokalnom jeziku (ukoliko se razlikuju) o odgovarajućim službama pravne, zdravstvene, socijalne i sigurnosne podrške, pružanja skrovišta, i da pomognete u upućivanju ukoliko se to od vas zatraži.

⁵ Zimmerman C., Watts C. Preporuke Svjetske zdravstvene organizacije za vođenje razgovora sa ženama-žrtvama trgovine ljudima. SZO 2003. Štampano od strane Odjela za zdravstvenu politiku, Londonske škole higijene i tropske medicine uz podršku Daphne programa Evropske komisije i Svjetske zdravstvene organizacije. 2003. *Prijevod na naš jezik uz podršku Misije OSCE u BiH.*

✓ **PRIKLADAN IZBOR I PRIPREMA ZA RAD PREVODILACA I OSTALIH SARADNIKA.**

Uporedite rizike i prednosti angažovanja prevodilaca i ostalih saradnika, i uspostavite odgovarajuće metode nadzora i obuke.

✓ **OSIGURATI ANONIMNOST I POVJERLJIVOST.**

Zaštitite identitet žrtve i povjerljivost tokom postupka vođenja razgovora – od trenutka prvog kontakta, do trenutka kada detalji o slučaju budu objavljeni.

✓ **DOBITI INFORMISANI PRISTANAK O UČEŠĆU.**

Provjerite da svaka žrtva trgovine ljudima jasno razumije sadržaj i svrhu pitanja, svrhu korištenja informacija, pravo da ne odgovori na pitanje, završi razgovor u svakom trenutku, kao i da ograniči korištenje podataka koje daje.

✓ **SASLUŠATI I UVAŽAVATI PROCJENU SVAKE ŽRTVE U VEZI SA NJENOM SITUACIJOM, RIZIKOM I OSJEĆAJEM SIGURNOSTI.**

Treba shvatiti da svaka žrtva trgovine ljudima ima drugačije brige i da se viđenje njenih problema može razlikovati od procjene drugih.

✓ **NEMOJTE PONOVO TRAUMATIZOVATI ŽRTVU.**

Nemojte postavljati pitanja koja provociraju odgovore s emotivnim nabojem. Budite spremni odgovoriti na uznemirenost žrtve i naglasiti njenu unutrašnju snagu.

✓ **BUDITE SPREMNI ZA HITNU INTERVENCIJU.**

Budite spremni reagovati ukoliko se žrtva nalazi u direktnoj opasnosti.

✓ **ISKORISTITE PRIKUPLJENE PODATKE NA ODGOVARAJUĆI NAČIN.**

Iskoristite podatke na način od kojeg će svaka pojedinačna žrtva trgovine ljudima imati korist ili koji će pomoći kreiranju uspješne politike intervencija za žrtve trgovine ljudima.

Svim žrtvama trgovine ljudima u zdravstvenom sistemu potrebno je omogućiti psihosocijalnu podršku na osnovu individualnog programa pomoći i zaštite koji je prilagođen svakoj žrtvi u odnosu na dob, spol, psihološki status itd., a izrađuju ga zdravstveni radnici/saradnici zaposleni u centrima za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici.

Podaci o zdravstvenom stanju žrtve su povjerljivi i ne mogu se iznositi u javnost. Važno je naglasiti da procjena zdravstvenog stanja žrtve mora biti stručno obrađena.

Psihološka procjena o trenutnom stanju žrtve trgovine ljudima je povezana sa krivičnim postupkom, ali i sa svim drugim aktivnostima direktne pomoći žrtvi, naročito u pogledu osiguranja adekvatnog tretmana traume, odnosno rehabilitacije i resocijalizacije.

Kako bi se izvršila prva medicinska procjena žrtve, potrebno je sljedeće:

- ✓ Procjena općeg zdravstvenog stanja žrtve, prisustvo lakših i težih tjelesnih povreda, kao i akutnih i hroničnih organskih oboljenja;

- ✓ Procjena vlastitog osjećaja ugroženosti kod žrtve, procjena osjećaja fizičke i psihičke iscrpljenosti, intenziteta akutne, prolongirane ili hronične stresne reakcije, intenziteta emotivnog načina reagovanja nad racionalnim načinom reagovanja;
- ✓ Procjena općih i specifičnih intelektualnih sposobnosti;
- ✓ Procjena strukture ličnosti i emotivnog stanja žrtve;
- ✓ Procjena prisustva i intenziteta traumatskih reakcija i simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja;
- ✓ Procjena prisustva drugih psihičkih poremećaja (depresivni poremećaji, suicidalne/homicidalne misli ili pokušaji, poremećaji ličnosti, psihotični elementi, kao i bolesti ovisnosti).

Psihološki tretman tima CMZ ima za cilj smanjenje simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja i postizanja prve psihološke stabilizacije. Uspostavlja se po sljedećim fazama:

- ✓ Građenje sigurnosti i povjerenja;
- ✓ Osnaživanje (stvaranje pozitivne slike o sebi);
- ✓ Razrada traumatskih događaja;
- ✓ Integracija, projekcija na budućnost, ponovno uspostavljanje veza.

Djeca koja potječu iz disfunkcionalnih porodica, djeca koja odrastaju bez adekvatnog roditeljskog staranja, djeca sniženih intelektualnih kapaciteta, djeca sklona rizičnom ponašanju, te djeca koja nisu uključena u obrazovni sistem su u većem riziku da postanu žrtve trgovine ljudima. Ona su često žrtve seksualnog zlostavljanja u porodici, kasnije i u zajednici, a trgovina radi seksualne eksploatacije nerijetko je treći korak u ciklusu nasilja kojem su ova djeca izložena od rane dobi. Također, često su ovisnici o psihoaktivnim supstancama i alkoholu, ispoljavaju značajne poremećaje ponašanja, a zbog dugotrajne, ponavljajuće seksualne traumatizacije kojoj su bila izložena, ova djeca ne uspijevaju razviti zrele mehanizme odbrane, nego učestalo ispoljavaju ozbiljne psihičke smetnje. Zbog dugotrajne izloženosti psihičkom, fizičkom, seksualnom i ekonomskom zlostavljanju i različitim vrstama manipulacije od strane odraslih osoba, ova djeca u poređenju s drugim žrtvama seksualne traumatizacije u najvećoj mjeri pokazuju gubitak povjerenja u druge ljude, tako da je proces uspostavljanja sigurnosti i povjerenja u kontaktu sa profesionalcima iz CMZ otežan.

Procjena psihološkog stanja, kao i psihološki tretman, provodi se na osnovu procjene potreba. Neophodno je da se prvo zbrine fizičko zdravlje, zatim uspostavi fizička sigurnost i dnevna rutina, osigura stabilizacija fizioloških funkcija sna i hranjenja, uspostavi odnos sigurnosti i povjerenja između djeteta žrtve trgovine i profesionalca iz CMZ, a zatim vrši detaljnija psihološka obrada.

Nužno je osigurati zdravstvenu zaštitu žrtvama trgovine na način da im ta zaštita bude pružena od strane zdravstvenih radnika i saradnika obučenih za zbrinjavanje traumatizovanih žrtava tako da se pokazuje briga i poštovanje.

Istovremeno, sistem zdravstvene zaštite žrtvama mora garantovati i povjerljivost ličnih podataka, odnosno njihovu tajnost.

U CMZ žrtva se može javiti:

- U pratnji policije sa sudskim nalogom u procesu istrage;
- Sama radi određenih zdravstvenih problema;
- U pratnji roditelja/staratelja;
- U pratnji osoblja nevladinog sektora.

Opće pretrage koje bi trebalo napraviti kada se javi žrtva trgovine ljudima:

- Spoljni pregled žrtve – ukoliko ima vidljivih povreda, trebalo bi ih detaljno opisati ili slikati; ukoliko povrede zahtijevaju hirurški tretman, treba žrtvu uputiti hirurgu;
- Opće laboratorijske pretrage u cilju uvida u opće zdravstveno stanje žrtve;
- Testiranje na droge.

Uputiti na:

- Ginekološki/hirurški pregled za žene žrtve trgovine ljudima, urološki/hirurški pregled za muškarce žrtve trgovine ljudima;
- Testiranje na seksualno prenosive infekcije (ponuditi mogućnost dobrovoljnog savjetovanja i testiranja na HIV i prateće koinfekcije);
- Mišljenje psihologa i specijaliste (neuro)psihijatra: timsko mišljenje.

Preporučuje se, ukoliko je to moguće, da pregled najprije obavi (neuro)psihijatar, a potom da se naprave ostali pregledi i pretrage.

2.1.3. Izrada plana brige

DIJAGNOSTIČKI INTERVJU SA ŽRTVOM podrazumijeva procjenu psihičkog zdravlja žrtve trgovine ljudima. Procjena se vrši timski (psihijatar, psiholog, socijalni radnik). Nakon procijenjenog aktuelnog psihičkog stanja, pristupa se izradi „PLANA BRIGE” za koji prijedloge za tretman žrtve predlažu i usaglašavaju svi članovi tima. Šef tima CMZ imenuje koordinatora brige koji će pratiti provođenje plana brige i predlagati njegovu reviziju u skladu sa potrebama žrtve trgovine ljudima.

PLAN BRIGE podrazumijeva sve aktivnosti koje vode ka omogućavanju trajnog povratka žrtve trgovine ljudima u društvo i egzistenciju u njemu. Žrtva je obavezno upoznata s ovim individualnim planom dijagnostike i tretmana, a ukoliko to okolnosti dozvoljavaju, žrtva će i učestvovati u formiranju ovog plana.

2.1.4. Procjena slučaja

Nakon inicijalnog intervjua, pristupa se preliminarnoj timskoj procjeni slučaja.

Pošto se prikupe informacije vezane za konkretan slučaj, upućuje se prijava policiji i centru za socijalni rad i izrađuje se plan o daljim djelovanjima – podjela uloga.

Ove procjene obavezno moraju sadržavati:

- Utvrđivanje dobi žrtve;
- Procjenu u vezi sa osiguravanjem hitne zdravstvene usluge;
- Psihološko-psihijatrijsku procjenu stanja žrtve. Ukoliko iz procjene psihičkog stanja žrtve proizlazi da ona nije sposobna starati se o svojim pravima i interesima, to će se naglasiti u informaciji prema centrima za socijalni rad;
- Procjenu rizika vezanih za sigurnost žrtve;
- Procjenu da li će žrtva sarađivati s nadležnim institucijama i organizacijama uključenim u direktnu pomoć žrtvi.

Postupak početne procjene određuje i smjernice za dalji rad sa žrtvom trgovine ljudima.

Nalaz i mišljenje tima CMZ sa preporukom *sadrži sljedeće komponente:*

- Podatke o zdravstvenom statusu svih članova porodice;
- Podatke o ekonomskom statusu porodice;
- Podatke o socijalnom statusu porodice;
- Podatke o eventualnim ranijim patološkim promjenama i problemima porodice;
- Utjecaj srodnika i okruženja;
- Podatke o obrazovnom statusu svih članova porodice;
- Podatke o okolnostima u kojima je žrtva ili dijete žrtva do tada živjelo;
- Druge relevantne podatke,
- Aktuelno stanje mentalnog zdravlja.

Aktivnosti tima CMZ u dijagnostici i tretmanu stanja mentalnog zdravlja se usklađuju s aktivnostima tima centara za socijalni rad (uvažava se zakonska regulativa koja se odnosi na rad centara za socijalni rad u smislu odredbi o starateljstvu za poseban slučaj, i to: čl. 197, 199. i 201. Porodičnog zakona Federacije BiH; čl. 197. i 214. Porodičnog zakona RS i član 178. Porodičnog zakona Brčko Distrikta BiH).

Tim CMZ je obavezan voditi računa o tome da li je žrtva trgovine ljudima adekvatno zaštićena od opasnosti po život i zdravlje, kao i da li je potrebna intervencija ostalih službi kako bi se žrtva zaštitila. Sve informacije do kojih se dođe u fazi procjene slučaja je potrebno evidentirati i dokumentovati. Važno je naglasiti da sve dobijene i evidentirane informacije mogu poslužiti kao izvor podataka za vještačenje u okviru sudskih postupaka. Također, ove informacije predstavljaju osnov za dalje postupanje u direktnoj pomoći žrtvama trgovine ljudima.

2.2. Tajnost podataka i prijavljivanje

Sve dok trgovina ljudima ili sumnja na trgovinu ljudima ostaje tajna između doktora i pacijenta, žrtvama se ne može pomoći. Ovo je činjenica koje moraju biti duboko svjesni svi zdravstveni profesionalci koji se susreću sa dilemom da li prijaviti sumnju na trgovinu ljudima. Kada zdravstveni radnik/saradnik zaposlen u zdravstvenoj ustanovi dođe do saznanja da se može raditi o trgovini ljudima u cilju radne ili seksualne eksploatacije, često se nađe pred dilemom da li narušiti stanje već uspostavljenog povjerljivog odnosa između potencijalne žrtve trgovine i zdravstvenog radnika/saradnika i obaveze ako se prijavi sumnja.

Pravo na tajnost podataka treba posmatrati i tumačiti zajedno sa pravom na povjerljivost informacija i privatnost, a donekle i sa pravom na uvid u medicinsku dokumentaciju. Naime, podaci iz medicinske dokumentacije, u koje spadaju i lični podaci, predstavljaju službenu tajnu. U lične podatke spadaju: svi identifikacijski i identifikujući podaci o zdravstvenom i medicinskom stanju osobe, dijagnozi, prognozi i liječenju, te podaci o ljudskim supstancama (DNK materijal) na osnovu kojih se može utvrditi identitet osobe, pa i doznake za bolovanje koje se uručuju poslodavcu u zatvorenoj koverti. Svi ovi podaci, kao i ostali podaci iz medicinske dokumentacije o pacijentu i njegovom zdravstvenom stanju čuvaju se kao službena tajna.

Obaveza čuvanja službene tajne vrijedi za sve zdravstvene radnike i saradnike. Ranije je prevladavalo stajalište da je službena tajna jedinstvena, tj. da postoji samo u odnosu između određenog zdravstvenog radnika i osobe koju liječi, u skladu s praksom tzv. individualne medicine. Uvođenjem u medicinu savremene i sofisticirane tehnologije i medicinske prakse, bez čega bi medicina bila znatno neefikasnija, formulisano je stajalište o tzv. **podijeljenoj tajni**. Drugim riječima, tajna koja je povjerena jednom zdravstvenom radniku može biti prenesena drugim zdravstvenim radnicima koji učestvuju u liječenju, a često i drugim osobama koje obavljaju zdravstvenu funkciju.⁶ S promjenama u obavljanju zdravstvene djelatnosti i sve većim brojem učesnika u zdravstvenoj zaštiti, obaveza čuvanja službene tajne proteže se i na sve druge zdravstvene radnike, te na sve druge osobe koje u obavljanju svojih dužnosti dođu do podataka o zdravstvenom stanju pacijenta.⁷ Dakle, obaveza čuvanja službene tajne vezana je za određen krug osoba koje dolaze u doticaj ili mogu doći u doticaj sa ličnim podacima o pacijentu prilikom obavljanja svoje profesije, a to su: zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici, kao i drugi zaposleni u zdravstvenoj ustanovi, odnosno privatnoj praksi, zavodu zdravstvenog osiguranja, ocjenjivači vanjske provjere kvaliteta u postupku akreditacije, osobe koje učestvuju u izradi stručnih i naučnih radova i drugi koji tokom obavljanja određenih djelatnosti dođu u posjed ličnih podataka o korisnicima zdravstvenih usluga i njihovom zdravstvenom stanju.

Naravno, ovo pravilo ima svoje izuzetke. Tako ove osobe mogu biti oslobođene dužnosti čuvanja tajnosti podataka, odnosno službene tajne, samo na osnovu pisanog ili drugog jasno i nedvosmisleno izrečenog pristanka pacijenta, odnosno u ovom slučaju žrtve trgovine ljudima, ili u slučajevima predviđenim propisima o krivičnom postupku, kao i propisima o parničnom postupku (kada su pozvani u svojstvu svjedoka). Također, zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici (kao i ostale ranije spomenute osobe koje zakonom podliježu obavezama čuvanja službene tajne) obavezni su podatke o zdravstvenom stanju žrtve trgovine ljudima saopštiti na zahtjev organa državne uprave ili drugim tijelima ili ustanovama u skladu sa posebnim propisima (naprimjer: Ministarstvu sigurnosti BiH, Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, regionalnim monitoring timovima, centrima za socijalni rad i sl.)

Gore navedeno je, zapravo, odavanje službene tajne na osnovu zakona i propisa, i tretira se kao ovlašteno odavanje službene tajne. Dakle, zdravstveni radnik i saradnik nisu povrijedili dužnost čuvanja službene tajne ako su podatke koji predstavljaju službenu tajnu obznanili, odnosno učinili dostupnim trećim osobama zbog toga što su ih na odavanje tajne obavezali zakoni i propisi, o čemu

⁶ Više o tajnosti podataka u: Bodnaruk S., Čizmić J., Hrbač B. i Huseinagić S.: *Komentari zdravstvenih zakona, Knjiga 1*, Privredna štampa d.o.o. Sarajevo, 2011, str. 367-387; Slično, Bošković, Z., *Profesionalna liječnička tajna*, „Informator“, broj 5329 od 2. aprila 2005., str. 11.; *Medicinska enciklopedija, Knjiga 4*, Zagreb, MCMLXIX, str. 295.

⁷ Tako i Šeparović Z., *Granice rizika*, Zagreb, 1998, str. 30.

se mora obavijestiti i žrtva. Naravno, zakonska dopuštenja za zadiranje u privatnost treba, kao izuzetak, tumačiti vrlo restriktivno. U smislu krivičnog odgovornosti, krivični propisi zaštitu ne postavljaju apsolutno, nego određuju da krivično djelo neovlaštenog otkrivanja službene tajne ne postoji ako je otkrivanje tajne počinjeno u općem interesu ili interesu druge osobe koji je pretežniji/jači od interesa čuvanja tajne.⁸

Posebno treba naglasiti da prilikom obrade ličnih podataka i posebnih ličnih podataka, u koje spadaju i podaci o zdravstvenom stanju, zdravstveni radnici i saradnici moraju primjenjivati odredbe Zakona o zaštiti ličnih podataka („Službeni glasnik BiH”, broj 49/06, 76/11, 89/11).

Također, važno je istaći da je čuvanje tajne i etička i pravna obaveza zdravstvenih radnika i saradnika. Povreda čuvanja službene tajne teža je povreda obaveze iz radnog odnosa, ali osim toga, i njeno neovlašteno odavanje predstavlja krivično djelo. Stoga je jako važno zapamtiti da do odavanja podataka koji predstavljaju službenu tajnu može doći samo na osnovu decidno definisanih odredbi u zakonima i propisima.

Svaki profesionalac, pa tako i doktori ili drugi zdravstveni radnici/saradnici u sektoru zdravstva, imaju obavezu da prijave sumnju na trgovinu ljudima ukoliko su u toku svog rada došli do takvog saznanja.

Ukoliko zdravstveni radnik/saradnik ne prijavi sumnju da se radi o mogućoj žrtvi trgovine ljudima, a dokaže se da su u toku svoga rada došli do takvog saznanja, mogu biti kažnjeni po Krivičnom zakonu BiH⁹ zbog neprijavlivanja krivičnog djela ili počinioca, a isto djelo predviđaju krivični zakoni Federacije BiH¹⁰, Republike Srpske¹¹ i Brčko Distrikta BiH¹².

⁸ Bodnaruk S., Čizmić J., Hrabač B. i Huseinagić S.: *Komentari zdravstvenih zakona, Knjiga 1*, Privredna štampa d.o.o. Sarajevo, 2011, str. 382.

⁹ Neprijavlivanje krivičnog djela ili počinioca – **Član 230. KZ BiH**

(1) Ko zna za počinioca krivičnog djela za koje se po zakonu Bosne i Hercegovine može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo počinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave ovisi blagovremeno otkrivanje počinioca ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stavka 1. ovog članka kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo po zakonu Bosne i Hercegovine može izreći kazna zatvora pet godina ili teža kazna.

(3) Za krivično djelo iz stava 1. i 2. ovog člana neće se kazniti osoba kojoj je počinitelj bračni partner, osoba koja živi s njim u vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik i njihov bračni partner ili osoba s kojom žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik počinioca.

¹⁰ Neprijavlivanje krivičnog djela ili počinioca – **Član 345. KZ Federacije BiH**

(1) Ko zna za počinioca krivičnog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo učinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave ovisi blagovremeno otkrivanje počinioca ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo može izreći kazna zatvora pet godina zatvora ili teža kazna.

Zdravstveni radnici/saradnici dužni su informisati moguću žrtvu trgovine ljudima da su obavezni izvršiti prijavu policijskim službenicima i/ili centrima za socijalni rad.

Žrtve trgovine ljudima koje su primile adekvatnu medicinsku i pravnu pomoć imaju potrebu i za psihološkom podrškom. U pitanju su osobe koje su višestruko traumatizovane, posebno kada se radi o djeci. Tim CMZ je procesom reforme mentalne zdravstvene zaštite u BiH i edukacijama svih članova tima stekao osposobljenost za pružanje ove vrste pomoći.

2.3. Izvještavanje unutar zdravstvenog sistema (MKB)

Prema postojećoj Međunarodnoj klasifikaciji bolesti (MKB 10), ne postoji šifra koja opisuje kao posebnu nozološku jedinicu žrtvu trgovine ljudima. Međutim, MKB 10 omogućava da se primijene šifre iz grupe NASILJE X 85-Y09.

Radi efikasnijeg prikupljanja podataka o žrtvama trgovine ljudima u zdravstvenim sistemima BiH, kao najadekvatnije, preporučuje se korištenje šifre Y 07 – Drugi loši postupci (mentalna surovost, fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, mučenje).

(3) Za krivično djelo iz st. 1. i 2. ovog člana neće se kazniti osoba kojoj je učinitelj bračni drug, osoba koja s njim živi u vanbračnoj zajednici, krvni srodnik u ravnoj liniji, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik i njihov bračni drug ili osoba s kojom žive u izvanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik počinioca.

(4) Za krivična djela iz st. 1. i 2. ovog člana kaznit će se i doktor medicine, doktor stomatologije, babica ili zdravstveni djelatnik, psiholog, javni bilježnik i radnik socijalne zaštite, ako je krivično djelo učinjeno prema djetetu ili maloljetniku.

¹¹ Neprijavlivanje krivičnog djela ili počinioca – Član 362. KZ RS

(1) Ko zna da je neko lice učinilo krivično djelo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora do dvadeset godina ili dugotrajni zatvor ili samo zna da je takvo djelo učinjeno pa to ne prijavi pre nego što su djelo, odnosno počinitelj otkriveni, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

(2) Službeno lice koje svjesno propusti da prijavi krivično djelo za koje je saznalo u vršenju svoje dužnosti, ako se za to djelo po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, a djelo se goni po službenoj dužnosti, kaznit će se zatvorom do tri godine.

(3) Nema krivičnog djela iz stava 1. ovog člana ako djelo nije prijavilo lice kome je počinitelj bračni drug, lice koje sa njim živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat, sestra, usvojilac ili usvojenik, kao i bračni drug nekog od navedenih lica, odnosno lice koje sa nekim od njih živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, kao i branilac, ljekar ili vjerski ispovjednik učinioca.

¹² Neprijavlivanje krivičnog djela ili počinioca – Član 339. KZ Brčko Distrikta BiH

(1) Ko zna za počinioca krivičnog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo počinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave ovisi pravovremeno otkrivanje počinitelja ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1 ovoga člana kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u obavljanju svoje dužnosti, ako se za to krivično djelo može izreći kazna zatvora pet godina zatvora ili teža kazna.

(3) Za krivično djelo iz stavova 1 i 2 ovoga člana neće se kazniti osoba kojoj je počinitelj bračni drug, osoba koja s njim živi u vanbračnoj zajednici, krvni rođak u ravnoj liniji, brat ili sestra, posvojilac ili posvojčice i njihov bračni drug ili osoba s kojom žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branilac, ljekar ili vjerski službenik počinioca.

(4) Za krivična djela iz stavova 1 i 2 ovoga člana kaznit će se i doktor medicine, doktor stomatologije, babica ili zdravstveni radnik, psiholog, javni bilježnik i radnik socijalne zaštite, ako je krivično djelo počinjeno prema djetetu ili maloljetniku.

2.4. Regionalni timovi i CMZ

Svi članovi regionalnih monitoring timova su dali svoj doprinos u razvijanju državnog sistema za upravljanje informacijama, pomoći i prikupljanju, obradi, te istovremeno razvijanju načina za sigurno korištenje podataka o trgovini ljudima uopće, a posebno o registrovanim potencijalnim i identifikovanim žrtvama trgovine ljudima. Posebno je potrebno voditi računa o načinu zaštite povjerljivosti, kao i profesionalnom odnosu prema osobama kojima pružaju zaštitu.

Prikupljanje, odnosno razmjena informacija o potencijalnim ili/i identifikovanim žrtvama trgovine obavlja se na jedinstvenom obrascu za prikupljanje podataka o potencijalnim i/ili identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u BiH, a popunjen obrazac sa potrebnim priložima dostavlja se putem pošte ili putem kurira u Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima. U slučaju popunjavanja i dostavljanja ovog obrasca za maloljetnu žrtvu OBAVEZNO je da postupajući centar za mentalno zdravlje kontaktira predstavnika centra za socijalni rad (tj. eventualno postavljenog staratelja u cilju osiguranja saglasnosti staratelja za korištenje i obradu podataka o toj žrtvi (Vidi obrasce u prilogu).

U toku pružanja direktne pomoći žrtvi trgovine ljudima, ukoliko su stručni radnici u centrima za mentalno zdravlje prvi ostvarili kontakt sa žrtvom, potrebno je da razmijene odgovarajuće informacije sa ostalim nadležnim institucijama koje se uključuju u pružanje direktne pomoći žrtvi, te da razmjenjuju informacije sve do konačnog rješenja slučaja.

S obzirom na način rada i nadležnosti CMZ u svrhu unapređenja svih vidova saradnje između uključenih institucija, vodeći računa o zaštiti ličnih podataka, u okviru rada regionalnih monitoring timova CMZ će biti uključeni na način da će na nivou godišnjeg prikupljanja podataka biti uključeni u zbirno prikupljanje podataka o broju žrtava kojima su davali pomoć, i ostalim podacima poput spola, dobi, statusa, boravišta i sl. prema potrebi praćenja pojave trgovine ljudima u BiH.

Drugi vid saradnje ogledao bi se u izradi i davanju instrukcija i preporuka o načinu rada sa žrtvama trgovine ljudima radi prevencije njihove viktimizacije te u cilju širenja znanja o dobrim praksama rada sa žrtvama.

Uključivanjem potencijala CMZ poboljšat će se sistem ranog otkrivanja i prepoznavanja žrtava trgovine ljudima i unaprijediti sistem upućivanja žrtvi trgovine ljudima od strane CMZ prema drugim nadležnim institucijama i obrnuto.

DIO TREĆI – ULOGA OSTALIH UKLJUČENIH INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA

3.1. Krivičnopravna zaštita (uloga tužilaštva i policije)

Krivičnopravna zaštita u oblasti trgovine ljudima usmjerena je na sprečavanje, otkrivanje i prikupljanje dokaza o slučaju i počiniocu, pokretanje krivičnog postupka, provođenje istrage i suđenje za krivično djelo, zaštitu žrtve i svjedoka.

Krivični zakoni u BiH su propisali širok spektar krivičnih djela pod koja se mogu podvesti aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima, naročito kada su djeca žrtve ovog oblika kriminala.

Policajci i tužioci u svojoj borbi protiv trgovine ljudima, a posebno djecom, trebaju imati u vidu mogućnost kvalifikovanja aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima, a naročito djecom, kao sljedećih krivičnih djela, bilo da su ona učinjena u stjecaju s drugim krivičnim djelima ili ne:

Krivični zakon BiH: Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (član 185), Trgovina ljudima (član 186), Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187), Nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 149a; bivši član 188), Krijumčarenje osoba (član 189), i Organizovanje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenja migranata (član 189a.).

Krivični zakon FBiH: Navođenje na prostituciju (član 210); Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 211); Upoznavanje djeteta s pornografijom (član 212); Silovanje (član 203); Spolni odnos s nemoćnom osobom (član 204); Spolni odnošaj zloupotrebom položaja (član 205); Prinuda na spolni odnošaj (član 206); Spolni odnošaj s djetetom (član 207); Bludne radnje (član 208); Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (član 209); Oduzimanje maloljetnika ili djeteta (član 217); Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika (član 219); Povreda porodičnih obaveza (član 221); i Prenošenje spolne bolesti (član 227).

Krivični zakon RS: Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198); Iskorištavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju (član 199); Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije (član 200); Silovanje (član 193); Obljuba nad nemoćnim licem (član 194); Spolno nasilje nad djetetom (član 195); Obljuba zloupotrebom položaja (član 196); Zadovoljenje spolnih strasti pred drugim (član 197); Oduzimanje maloljetnog lica (član 205); Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica (član 207); Kršenje porodičnih obaveza (član 209); i Prenošenje zarazne bolesti (član 211).

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH: Navođenje na prostituciju (član 207); Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 208); Upoznavanje djeteta s pornografijom (član 209); Silovanje (član 200); Spolni odnos s nemoćnom osobom (član 201); Spolni odnos zloupotrebom položaja (član 202); Prinuda na spolni odnošaj (član 203); Spolni odnošaj s djetetom (član 204); Bludne radnje (član 205); Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (član 206); Oduzimanje maloljetnika ili djeteta (član 214); Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika (član 216); Povreda porodičnih obaveza (član 217); i Prenošenje spolne bolesti (član 223).

Zakoni o krivičnom postupku u BiH su propisali širok spektar istražnih mjera, bilo konvencionalnih ili nekonvencionalnih, koje je moguće primjenjivati u borbi protiv trgovine djecom imajući u vidu visinu zapriječene kazne za takva krivična djela.

Zakonima o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, odnosno o programu zaštite svjedoka, policajcima i tužiocima stavljen je na raspolaganje veliki broj mjera koje mogu efikasno zaštititi dijete žrtvu trgovine i njegovu porodicu kada se pojavljuje u ulozi svjedoka, kako u toku sudskog postupka, tako i prije njegovog otpočinjanja, ali i nakon njegovog okončanja. Dijete i maloljetnik se smatraju zaštićenim svjedokom bez postavljanja bilo kakvih dodatnih uslova za utvrđivanje takvog statusa.

„Zakon o boravku i kretanju stranaca i azilu BiH” te njegov provedbeni akt „Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima” uveli su dodatne mjere zaštite za strane žrtve trgovine ljudima uopće, a posebno za djecu. Osim općih mjera zaštite za žrtve trgovine ljudima, ovi akti propisuju posebna pravila postupanja s djecom koja moraju polaziti od najboljeg interesa za dijete i težiti ka iznalaženju trajnog rješenja za zbrinjavanje djeteta koje mora sadržavati specifične potrebe djeteta od adekvatnog smještaja i brige do obrazovanja.

„Procedure o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima u BiH” je dokument zajednički usaglašen i usvojen od nadležnih tužilaštava u BiH, policijskih službi, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija koje postupaju sa žrtvama trgovine ljudima. Procedurama su utvrđeni načini ostvarivanja njihove međusobne saradnje i međusobnog informisanja, a u potpunosti su zasnovane na važećim zakonima, podzakonskim aktima te na protokolima o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima u BiH između Ministarstva sigurnosti BiH i nevladinih organizacija te na osnovu „Protokola o saradnji u vezi sa zaštitom domaćih žrtava trgovine ljudima” između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i nevladinih organizacija koje pomažu žrtvama trgovine ljudima državljanima BiH.

S druge strane, na BiH državljane žrtve trgovine ljudima primjenjuju se „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine¹³” Ovim pravilima obuhvaćena je i zdravstvena zaštita žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH, i to na sljedeći način: **Zdravstvena zaštita** – Žrtvi i svjedoku žrtvi, ako nisu zdravstveno osigurani, osigurava se zdravstvena zaštita kao i ostalim osiguranicima. Zdravstvenu zaštitu provodit će zdravstvene službe entiteta i Brčko Distrikta BiH.

3.2. Funkcionalna veza sa CMZ sa ostalim uključenim institucijama

Policija i tužilaštvo najčešće mogu uspostaviti prvi kontakt s žrtvom trgovine ljudima u toku provođenja istraga u vezi s krivičnim djelima trgovine ljudima ili krivičnim djelima u vezi s trgovinom ljudima. Česte su situacije i kada se uspostavi prvi kontakt s žrtvom trgovine ljudima prilikom provođenja istraga i nekih drugih krivičnih djela. Međutim, pored saznanja do kojih neposredno dođu policija ili tužilaštvo, postoji mogućnost dobijanja saznanja i na druge načine, propisane zakonima o krivičnim postupcima, koji daju pravo ili određuju dužnost prijavljivanja krivičnih djela.

¹³ Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH”, broj 66/07)

3.2.1. Dokazi

Sve žrtve slučajeva seksualnog zlostavljanja moraju biti tretirane s veoma velikom pažnjom. U cilju dobijanja definitivnih zaključaka ko je počinitelj, oskudni dokazni materijal mora biti pažljivo analiziran u krim-laboratoriji. (Dokazi u slučajevima seksualnog zlostavljanja su vrlo oskudni, veoma kratko traju i vrlo brzo se gube, a ponekad je dovoljno da se žrtva okupa pa da se dokazi izgube ili da se, što je često slučaj, žrtva kasno javi. Dokazi se mogu izgubiti nakon 72 sata.) Važno je da ove informacije budu poznate i profesionalcima iz CMZ koji mogu biti veoma često dio tima koji prvi ima kontakt sa žrtvom trgovine ljudima, iako u načelu o ovom brigu trebaju voditi nadležni službenici policije i tužilaštva.

3.2.2. Stručni rad sa žrtvama

Zbog dugotrajne izloženosti psihičkom, fizičkom, seksualnom i ekonomskom zlostavljanju i različitim vrstama manipulacije, u poređenju s drugim žrtvama, žrtve trgovine u najvećoj mjeri pokazuju gubitak povjerenja u druge ljude, tako da je proces uspostavljanja sigurnosti i povjerenja u kontaktu sa profesionalcima-pomagačima otežan. Zato je uloga profesionalaca iz CMZ koji su uključeni u inicijalni i kasnije kontakte sa žrtvom nezamjenjiva i od presudnog je značaja za dalje stanje, položaj i druga prava žrtava trgovine ljudima.

3.2.3. Uloga socijalne zaštite

Zakoni koji uređuju socijalnu zaštitu osiguravaju socijalnu zaštitu pojedincima i porodicama koji se privremeno ili trajno nađu u stanju socijalne potrebe. Socijalnom potrebom smatra se stanje u kojem je pojedincu ili porodici neophodna pomoć u cilju savladavanja socijalnih teškoća i zadovoljavanja životnih potreba.

Prema novim zakonskim rješenjima u RS¹⁴, žrtva trgovine ljudima identifikovana je kao korisnik socijalnih prava, a u FBiH i Brčko Distriktu BiH prepoznajemo je još uvijek kao osobu u stanju socijalne potrebe.

Članom 20 Zakona o socijalnoj zaštiti RS utvrđuju se prava na:

1. novčanu pomoć;
2. dodatak za pomoć i njegu drugog lica;
3. podršku u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju;
4. smještaj u ustanovu;
5. zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu;
6. pomoć i njegu u kući;
7. dnevno zbrinjavanje;
8. jednokratnu novčanu pomoć; i
9. savjetovanje.

¹⁴ Zakon o socijalnoj zaštiti ("Službeni glasnik RS", broj 37/12)

U FBiH i Brčko Distriktu BiH zakoni koji regulišu socijalnu zaštitu¹⁵ prepoznaju sljedeća prava:

1. Novčana i druga materijalna pomoć;
2. Dodatak za pomoć i njegu druge osobe;
3. Pomoć za osposobljavanje za rad djece i omladine;
4. Smještaj u ustanovu socijalne zaštite, pomoć u kući ili smještaj u drugu porodicu;
5. Jednokratna novčana pomoć;
6. Zdravstveno osiguranje korisnika;
7. Usluge socijalnog i drugog stručnog rada.

Treba naglasiti uloge sistema socijalne zaštite kao što su saradnja sa obrazovnim i zdravstvenim sistemom, prikupljanja podataka, nadzora porodice, centralni sistem procjene, utvrđivanje oblika, intenziteta i posljedica zlostavljanja, planiranje zaštitnih intervencija i tretmana, primjena mjera socijalne zaštite, primjena mjera pravne zaštite iz nadležnosti organa starateljstva, inicijativa za pokretanje sudskih postupaka (oduzimanje djeteta, lišavanje roditeljskog prava...), te posebno njegovu centralnu ulogu u podršci djeteta kao žrtve trgovine i pripremi djeteta za svjedočenje u postupku, davanju stručnog mišljenja tužilaštvu i sudu i dr.

3.2.4. Uloga centara za socijalni rad

Centri za socijalni rad otkrivaju i prate socijalne potrebe građana i probleme u oblasti socijalne zaštite, predlažu i poduzimaju mjere u rješavanju stanja socijalnih potreba građana i prate njihovo izvršenje, organizuju i provode odgovarajuće oblike socijalne zaštite i dječije zaštite i neposredno pružaju usluge socijalne zaštite i socijalnog rada, te razvijaju i unapređuju preventivne aktivnosti koje doprinose sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema, pružaju dijagnostičke usluge, provode odgovarajuće tretmane, savjetodavne i terapijske usluge i stručnu pomoć korisnicima.

Centri za socijalni rad, također, rade na osnivanju porodičnog savjetovaništa u cilju pružanja usluga porodici i pojedincu, potiču, organizuju i koordiniraju profesionalni dobrovoljni rad u oblasti socijalne zaštite, rade na izvršavanju odgojnih mjera prema maloljetnim osobama i na izboru i primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima.

Centri za socijalni rad rade na razvoju partnerstva među različitim akterima u zajednici koji pružaju socijalne usluge i rade na razvoju raznovrsnih modela zbrinjavanja korisnika u zajednici i socijalnih usluga u skladu s potrebama korisnika.

Centar za socijalni rad kao organ starateljstva ima preventivnu ulogu, a djeluje i pomaže porodicama kod kojih je došlo do poremećaja porodičnih odnosa i rehabilitaciji funkcija porodice.

Centar za socijalni rad kao organ starateljstva pruža stručnu pomoć roditeljima, vrši pritisak prema roditeljima u cilju ispunjavanja roditeljskih prava, inicira sudske postupke za zaštitu prava djeteta i zastupa njegove interese u tim postupcima.

¹⁵ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09), Zakon o socijalnoj zaštiti u Brčko Distriktu BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 1/03, 4/04 i 19/07)

Aktivnosti centara za socijalni rad na zaštiti žrtava trgovine ljudima

U svrhu realizacije procesa zaštite žrtava trgovine ljudima uspostavljaju se stručni timovi za zaštitu žrtava s jasno definisanom strukturom, ulogom, odgovornostima i načinom komunikacije. Trenutno u BiH postoje dva modela organizacije timova za zaštitu i direktnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, a to su:

Interni timovi, koji funkcionišu u centrima za socijalni rad i službama socijalne zaštite (u kantonima, općinama itd.), a u kojima bi bilo preporučljivo da sa jednim članom/predstavnikom budu uključeni centri za mentalno zdravlje.

Regionalni timovi (monitoring timovi) za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH formirani su po principu i načinu organizacije Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA), što je i utvrđeno članom 22. Pravila o zaštiti žrtava državljana BiH. Ovim principom se, također, uvažava i različitost nadležnosti svih uključenih institucija. U skladu sa navedenim uspostavljeni su regionalni timovi za Sarajevo, Mostar, Banja Luku i Tuzlu.

Svrha regionalnih timova je uspostavljanje dodatnih kapaciteta za poboljšanje funkcionalnih veza između nadležnih institucija u BiH koje učestvuju u provođenju aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima. U rad regionalnih timova uključeni su predstavnici centara za socijalni rad i ukoliko za to postoji potreba, kontaktiranjem nadležnog ministarstva za socijalnu zaštitu ili nadležnog predstavnika regionalnog ureda može se osigurati bolja koordinacija u radu kroz direktnu razmjenu informacija unutar regionalnog tima.

ZAKLJUČAK

Svi sistemi trebaju djelovati zajedno, uključujući i civilno društvo. Jedan od osnovnih zadataka je senzibilizacija javnosti o problemima i potrebama djece koja su trgovana.

Ova saradnja, pored provođenja mjera prevencije i javnog djelovanja, ogleda se u dobroj komunikaciji, razmjeni informacija, kao i zajedničkom učešću u realizaciji preventivnih programa.

DIO 4 – PRAĆENJE PRIMJENE SMJERNICA

- (1) Smjernice se primjenjuju u svim postupcima gdje je potrebno pružiti pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima, osim ukoliko ovo pitanje nije drugačije uređeno važećim entitetskim zakonima i drugim propisima u BiH.
- (2) Primjenu Smjernica prate Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u saradnji s ostalim uključenim institucijama i organizacijama, tako da predstavnici CMZ mogu zatražiti stručnu pomoć u pogledu njihove primjene ili primjene bilo kojeg međunarodnog standarda za zaštitu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima. Prema potrebi i u svrhu praćenja primjene ovih smjernica, uspostaviti će se stručni tim koji će na bazi prikupljenih informacija sačiniti izvještaj, i to najmanje jedan u toku realizacije „Državnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u BiH“. Ovo je u svrhu adekvatnog izvještavanja o problemu trgovine ljudima u BiH, a posebno u dijelu koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima te naročito djece.
- (3) U skladu s ovim smjernicama, angažovani službenici poštivat će princip nediskriminacije, a posebno sljedeće principe i kriterije prema kojima će:
 - a) Na koordiniran način intervenirati prateći već utvrđene, prihvatljive smjernice;
 - b) Na brz i direktan način posvetiti pažnju žrtvi trgovine ljudima, izbjegavajući kašnjenja u djelovanju i uvijek, ako je to moguće, djelovati iz najbližih servisa (mjesna nadležnost);
 - c) Posebno obratiti pažnju na procese opažanja i prijavljivanja slučajeva, a za to je veoma važno da oni profesionalci koji rade na prvoj liniji učestvuju i budu upućeni u sistem. Kada se identifikuje slučaj trgovine ljudima, potrebno je da osiguraju odgovarajuću i djelotvornu zaštitu i podršku;
 - d) Svesti intervencije na najmanji nivo, izbjegavajući na taj način tzv. ugrožavanje žrtve od strane institucije, a sve zbog ponavljanja određenih ispitivanja ili djelovanja u neadekvatnim uslovima;
 - e) Osigurati garancije, čime bi se u procesima i djelovanjima prema žrtvama trgovine ljudima izbjeglo moguće ponavljanje situacija koje bi mogle ugrožavati (viktimizirati) i odvratiti osobe od uključivanja u ponuđeni program zaštite;
 - f) Kada je u pitanju dijete žrtva trgovine ljudima, djelovati uvijek u interesu djeteta i štititi sigurnost, identitet i integritet djeteta.

PRILOG 1. Rječnik stručnih pojmova

Eksploatacija: Iskorištavanje drugih putem prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prinudnog rada ili pružanja usluga, ropstva ili postupaka sličnim ropstvu, služenja pod prinudom ili uklanjanja organa.

Maloljetna žrtva/dijete: Osoba koja nije navršila 18 godina života.

Mentalno zdravlje: Nije samo odsustvo mentalnog poremećaja. Ono je definisano kao stanje dobrobiti u kojem svaka osoba ostvaruje svoj potencijal i nosi se sa svakodnevnim stresom života, kako bi bila u stanju produktivno raditi i doprinosti svojoj zajednici (definicija Svjetske zdravstvene organizacije).

Nadležne institucije: Državni, entitetski, kantonalni i općinski organi vlasti koji imaju zakonom propisane nadležnosti za koordiniranje ili provođenje aktivnosti na prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima i pružanju pomoći i zaštite za žrtve trgovine ljudima.

Ovlaštene organizacije su registrovana udruženja ili fondacije sa kapacitetom za zaštitu i pružanje pomoći žrtvama i svjedocima žrtvama koje su sklopile protokole o saradnji sa nadležnim institucijama.

Prava žrtava trgovine ljudima: Adekvatan i siguran smještaj; zdravstvena zaštita; informisanje o pravnom statusu i savjetovanje o pravima i obavezama, na jeziku koji žrtva razumije; pravna pomoć u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima ostvaruje svoja prava; informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka; informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije; i različiti vidovi treninga i edukacija u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.

Prostitucija: Praksa dobrovoljnog upuštanja u seksualne aktivnosti, obično sa osobama koje nisu supružnici ili prijatelji, radi isplate u novcu ili drugim vrijednostima. Prostitucija može biti dobrovoljna ako je u pitanju individualni izbor isključivo punoljetne osobe, pod uslovom da to nije organizovana aktivnost u kojoj učestvuje više osoba.

Rehabilitacija: Osposobljavanje žrtve za povratak u svakodnevni, društveno prihvaćeni i prilagođeni tok funkcionisanja. Rehabilitacija (tercijarna prevencija u konceptu rada centara za mentalno zdravlje) ima za cilj obnavljanje socijalnih, profesionalnih i psiholoških funkcija, resocijalizaciju i destigmatizaciju i osposobljavanje za profesionalno-radno, porodično i društveno funkcionisanje. Rehabilitacijom se umanjuje stepen invalidnosti, razvija samopouzdanje, osamostaljenje i samozbrinjavanje žrtve uz uključenje u normalne životne tokove i uslove u kojima treba funkcionisati sa svim ljudskim pravima i dostojanstvom.

Reintegracija: Obnavljanje ili dopunjavanje nečega što je osobi bilo bitno ili joj nedostaje, a što je imalo presudan utjecaj na nastanak neželjene pojave, u ovom slučaju trgovine žrtvom. To je sveobuhvatan proces, usmjeren na otklanjanje uzroka trgovine ljudima. Izazivanje promjena u ličnosti pojedinca, njegovoj porodici i lokalnoj zajednici je preduslov uspješne reintegracije. Ukoliko su promjene samo na jednom nivou, npr. ličnom, a ne prate ih istovremeno promjene i na ostalim nivoima, izvjesnije je da će žrtva ponovo biti u opasnosti nego da će se u potpunosti reintegrirati. Reintegracija uključuje procese rehabilitacije, repatrijacije i resocijalizacije.

Repatrijacija: Proces povratka stranca žrtve trgovine ljudima u zemlju porijekla.

Reproduktivno zdravlje: Stanje potpune fizičke, mentalne i socijalne dobrobiti, a ne samo odsustva bolesti ili slabosti. Zaštita reproduktivnog zdravlja uključuje edukaciju o spolnosti i reprodukciji, savjetovanje o planiranju porodice, zdravstvenu zaštitu reprodukcije, prevenciju, dijagnostiku i

liječenje različitih bolesti i poremećaja, prekide trudnoće te prevenciju spolnog zlostavljanja i brigu o žrtvama.

Resocijalizacija: Povratak žrtve u društvenu zajednicu i njeno osposobljavanje da živi društveno usklađenim životom, da normalno i uspješno obavlja društvene djelatnosti. Resocijalizacija žrtve je istovremeno i potpuno učenje novih obrazaca ponašanja nastalih promjenom uloge zbog traumatičnog doživljaja.

Samoidentifikacija: Situacija u kojoj osoba pojašnjava oblike eksploatacije kojima je bila izložena tokom određenog perioda, a na osnovu kojih će nadležni službenik ili ovlašteno lice procijeniti da li se radi o potencijalnoj žrtvi trgovine ljudima.

Seksualno nasilje: Pokriva brojne vrste seksualnog zlostavljanja: spolno uznemiravanje, prisilne seksualne radnje, silovanje, incest, seksualno ropstvo, prostitucija, nasilna djela protiv seksualnog integriteta, prisilna trudnoća, negiranje prava na korištenje kontracepcije i drugi oblici neželjenog seksualnog ponašanja. Svjetska zdravstvena organizacija definiše seksualno nasilje kao bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njene seksualnosti. Karakteriše ga upotreba sile, prijetnje ili ucjene u cilju ugrožavanja dobrobiti ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba. U taj tip nasilja spadaju i rituali, silovanje u ratu, genitalno sakaćenje žena ili kazne za kršenje socijalnih ili moralnih normi.

Svjedok žrtva: Svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo učešće u postupku i svjedočenje (neko može biti istovremeno i žrtva trgovine i svjedok žrtva trgovine ljudima).

Trgovina ljudima: Vrbovanje, prijevoz, prebacivanje, davanje utočišta, prihvatanje osoba upotrebom sile ili drugih sredstava prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili položaja, zloupotrebe tuđe nemoći, davanje ili primanje isplata ili povlastica kako bi se pribavila saglasnost osobe koja kontroliše drugu osobu u svrhu eksploatacije. Pojam eksploatacije obuhvata iskorištavanje drugih putem prostitucije ili drugog oblika seksualne eksploatacije, prinudnog rada ili pružanja usluga, ropstva ili postupaka sličnim ropstvu, služenja pod prinudom ili uklanjanja organa. Izraz *trgovina ljudima* obuhvata krivična djela koja su predviđena Krivičnim zakonom BiH: zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu, krijumčarenje osoba, međunarodno vrbovanje radi prostitucije i nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata. Također obuhvata krivična djela trgovine ljudima koja su predviđena krivičnim zakonima FBiH, RS i Brčko Distrikta BiH: trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece u svrhu pornografije, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, navođenje na prostituciju i upoznavanje djeteta sa pornografijom.

Voditelj slučaja u centru za mentalno zdravlje (koordinator brige): Osoba zaposlena u centru za mentalno zdravlje, psihijatar, psiholog, socijalni radnik, medicinski i okupacioni terapeut, koji posjeduju adekvatna znanja za uspješno pružanje direktne pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Voditelj slučaja u centru za socijalni rad: Osoba zaposlena u centru za socijalni rad, stručni radnik, profesionalac, prvenstveno socijalni radnik ili psiholog koji posjeduje adekvatna znanja za uspješno pružanje direktne pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Voditelj slučaja u nevladinoj organizaciji: Stručni radnik, profesionalac, zaposlen u skloništu nevladine organizacije koja pruža smještaj žrtvi trgovine ljudima i koja posjeduje adekvatna znanja za uspješno pružanje direktne pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Vrbovanje/regrutovanje za trgovinu ljudima: Obuhvata razne oblike prevare, obmane, laži ili iskrivljavanja činjenica u svrhu uvjeravanja osobe da pristane na ponuđene, lažno predstavljene uslove života ili rada u matičnoj zemlji ili inostranstvu.

Žrtva trgovine ljudima: Svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima u smislu definicije trgovine ljudima.

PRILOG 2. Relevantni pravni okvir za trgovinu ljudima u BiH

Međunarodni standardi

Ove smjernice su zasnovane na standardima vezanim za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima, te zaštitu i pomoć za žrtve trgovine ljudima, koji su izgrađeni na nivou Ujedinjenih nacija, Međunarodne organizacije rada ili Vijeća Evrope a sadržani su u sljedećim krivičnopravnim, radnopravnim ili dokumentima koji uređuju ljudska prava i osnovne slobode, a kojih je BiH strana potpisnica:

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (čl. 3, 4, 5 i 14),¹⁶ kao i protokoli 4 i 7 uz Evropsku konvenciju;
- Evropska socijalna povelja (čl. 7, 8, 11, 13 i 16)¹⁷;
- Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala¹⁸;
- Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 3/02);
- Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih dijela nasilja („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 4/05);
- Konvencija o pravima djeteta („Službeni list RBiH”, broj 25/93);
- Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i pornografiju („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 5/02);
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena („Službeni list RBiH”, broj 25/93);
- Evropska konvencija o prevenciji torture, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
- Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 12/07);
- Konvencije Međunarodne organizacije rada broj 182 o najgorim oblicima iskorištavanja dječijeg rada („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 36/01).

BiH je potpisnica i niza drugih međunarodnih konvencija i protokola (naprimjer: *Konvencija Međunarodne organizacije rada (ILO)* o zabrani prisilnog rada – broj 29; o migraciji u svrhu zaposlenja (revidirana) – broj 97; o ukidanju prisilnog rada – broj 105 i o radnicima migrantima (Dodatne odredbe) – broj 143). Također, bitno je istaći da je Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija donijelo *Principe i direktive o ljudskim pravima i trgovini ljudima* (2002), kao vodič državama članicama u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima. Važno je imati u vidu i činjenicu da BiH, kao članicu Vijeća Evrope obavezuju i preporuke Vijeća ministara, među kojima su i preporuke vezane za trgovinu ljudima (*Preporuka (2000)11 državama članicama o akciji protiv trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije; Preporuka (2001)11 državama članicama u vezi sa vodećim principima u borbi protiv organizovanog kriminala; Preporuka (2001)18 državama članicama o supsidijarnoj*

¹⁶ Ova konvencija je sastavni dio Ustava BiH. Primjenjuje se direktno u BiH od dana potpisivanja i stupanja na snagu Ustava BiH (1995), a ratifikovana pri prijemu BiH u Vijeće Evrope u junu 2002. godine.

¹⁷ Odluka o davanju saglasnosti za ratifikaciju Evropske socijalne povelje (revidirana) („Službeni glasnik BiH”, broj 6/08)

¹⁸ Odluka o ratifikaciji Konvencije UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori”, broj 3/02)

zaštiti; Preporuka (1997)13 državama članicama u vezi sa prijetnjama svjedocima i pravima na odbranu; Preporuka (2002)5 državama članicama o zaštiti žena od nasilja).

U skladu s naznačenim međunarodnim standardima, BiH je preuzela obavezu da usaglasila kako zakone na nivou BiH, tako i zakone na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH kojima se reguliše ostvarivanje osnovnih prava žrtava trgovine ljudima.

Pravni standardi BiH

A) Ustavnopravni okvir

Pored međunarodnog okvira, Ustav BiH, kao najviši pravni akt, osigurava zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda kroz integralni tekst Ustava i Aneks I Ustava kroz koji inkorporira niz međunarodnih konvencija među kojima su i „Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda” i njeni prateći protokoli koji se direktno primjenjuju i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima u BiH.¹⁹

Ustavi FBiH i RS, i Statut Brčko Distrikta BiH također u sebi sadrže ili se pozivaju na međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava i sloboda, čime su im dali najvišu pravnu snagu.

Tako, prema članu 2. (Dio II: Ljudska prava i osnovne slobode) Ustava FBiH, Federacija BiH mora osigurati „primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda garantovanih dokumentima navedenim u Aneksu”. Podsjećanja radi, Aneks sadrži različite međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava i sloboda. U stavu 1. istog člana taksativno su nabrojana prava koja uživaju sve osobe na teritoriji FBiH.

Ustavom FBiH utvrđeno je i da su međunarodni ugovori i drugi sporazumi koji su na snazi u BiH i FBiH i opća pravila međunarodnog prava sastavni dio federalnog zakonodavstva. U slučaju neslaganja međunarodnih ugovora ili sporazuma sa federalnim zakonodavstvom, prevagnut će međunarodni ugovor ili sporazum.²⁰

Također, Ustav RS je definisao ustavno uređenje Republike koje se zasniva na: garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima; osiguranje nacionalne ravnopravnosti; socijalnoj pravdi; tržišnoj privredi; višestranačkom sistemu; parlamentarnoj demokratiji i podjeli vlasti; slobodnim izborima; lokalnoj samoupravi; zaštiti prava etničkih grupa i drugih manjina.

Nadalje, Ustavom RS definisano je i da su građani Republike ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, pol, jezik, nacionalni pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo. Život čovjeka je neprikosnoven; sloboda i lična bezbjednost čovjeka kao i ljudsko dostojanstvo, tjelesni i duševni integritet, čovjekova

¹⁹ Ustav Bosne i Hercegovine, član II (Ljudska prava i osnovne slobode) stav 2.

²⁰ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Dio VII – Međunarodni odnosi, član 3.

privatnost, lični i porodični život su nepovredivi. Ustav garantuje i da niko ne smije biti podvrgnut mučenju, svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju te da je zabranjeno i kažnjivo svako iznuđivanje priznanja i izjava kao i nezakonito lišavanje slobode.

Što se tiče Brčko Distrikta BiH, treba napomenuti da su, saglasno članu 1. stav 4. Statuta Brčko Distrikta BiH, Ustav Bosne i Hercegovine, kao i važeći zakoni i odluke institucija Bosne i Hercegovine, direktno primjenljivi na cijeloj teritoriji Distrikta. Zakoni i odluke svih vlasti Distrikta moraju biti u skladu s važećim zakonima i odlukama institucija BiH.²¹

B) Krivični zakoni

Definicija trgovine ljudima po prvi put u pravni sistem BiH je uvedena 2003. godine u Krivičnom zakonu BiH²² a slična krivična djela su propisana krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH. Definicije koje treba uzeti u obzir u svrhu razumijevanja problema trgovine ljudima sadržane su Krivičnom zakonu BiH, u Poglavlju XVII „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom“, i to u okviru sljedećih krivičnih djela:

- 1) Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (član 185)²³
- 2) Trgovina ljudima (član 186)²⁴

²¹ Statut Brčko Distrikta, član 1.

²² „Službeni glasnik BiH“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10

²³ (1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Ko kršeći pravila međunarodnog prava kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji lica koja nisu navršila 18 godina života radi usvajanja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela, iskorištavanja radom ili u druge protivpravne svrhe kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ko kršeći pravila međunarodnog prava prevozi osobe koje se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

²⁴ (1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem da vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja prostitucijom druge osobe ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobe koje nisu navršile 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršilo službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(5) Ko organizuje ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(7) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova (1) i (2) ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(8) Predmeti i prijevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela bit će oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti.

- 3) Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187)²⁵
- 4) Krijumčarenje osoba (član 189) i
- 5) Organizovanje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenja migranata (član 189a.)

U ovoj grupi krivičnih djela je ranije bilo i nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (149a; bivši član 188), koje sada spada u grupu krivičnih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina.

U krivičnim zakonima Federacije BiH, RS i Brčko Distrikta BiH²⁶ više krivičnih djela su u vezi s trgovinom ljudima:

- 1) Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (KZ RS²⁷)
- 2) Navođenje na prostituciju (KZ FBiH²⁸; KZ BD BiH)
- 3) Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju (KZFBiH²⁹; KZ RS; KZ BD BiH)

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez utjecaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.

²⁵ (1) Ko vrbuje, namamljuje ili navodi drugog na pružanje seksualnih usluga radi zarade u nekoj državi, izuzimajući državu u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Ko uz korištenje sile ili pod prijetnjom sile ili prijevarom, prisiljava ili navodi drugog na odlazak u državu u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin, radi pružanja seksualnih usluga za novac, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Činjenica da se vrbovana, namamljena, potaknuta, prisiljena ili zavedena osoba već bavila prostitucijom ne utječe na postojanje krivičnog djela.

²⁶ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH”, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04 18/05 i 42/10); Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS” br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10), Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH”, broj 47/11)

²⁷ (1) Ko radi zarade ili druge koristi navodi, potiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogućiti njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način učestvuje u organizovanju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(2) Ko radi zarade ili druge koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja značajne štete, drugoga prinudi ili prevarom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Kaznom iz stava 2. kazniće se i ko radi zarade ili druge koristi, na način naveden u prethodnom stavu, koristeći tešku situaciju iz boravka neke osobe u stranoj zemlji, prinudi ili navede tu osobu na pružanje seksualnih usluga, ili radi njenog navođenja na to profesionalno angažuje drugu osobu.

(4) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena prema djetetu ili maloljetniku, počinitelj će se kazniti zatvorom od dvije do petnaest godina.

(5) Nije od značaja za postojanje djela iz ovog člana da li se osoba koja se prinuđava, navodi ili podvodi već ranije bavila prostitucijom.

²⁸ (1) Ko radi ostvarenja koristi navodi, potiče ili namamljuje drugog na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogućiti njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili bilo na koji način učestvuje u organizovanju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(2) Ko radi ostvarenja koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja veće štete drugog prisili ili obmanom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Kaznom iz stava 2. ovog člana kaznit će se ko radi ostvarenja koristi, na način iz stava 2. ovog člana, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka neke osobe u stranoj zemlji, prisili ili navede tu osobu na pružanje seksualnih usluga.

(4) Ko krivično djelo iz st. od 1. do 3. ovog člana učini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

(5) Bez utjecaja je za učinjenje krivičnog djela iz ovog člana je li se osoba koja se navodi, potiče, namamljuje ili prisiljava već ranije bavila prostitucijom.

- 4) Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije (KZ RS³⁰; KZ BD BiH³¹)
- 5) Upoznavanje djeteta s pornografijom (KZ FBiH³²; KZ BD BiH)

C) Zaštita svjedoka i žrtava trgovine ljudima

Krivično zakonodavstvo osigurava generalnu prevenciju trgovine ljudima i kažnjavanje počinitelja; međutim, pored toga u borbi protiv trgovine ljudima neophodno je pružiti i adekvatnu pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima bilo tokom krivičnog postupka bilo van tog postupka. Procesna zaštita žrtava trgovine ljudima koje se pojavljuju kao svjedoci u krivičnim postupcima osigurana je zakonima o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka³³ te „Zakonom o programu zaštite svjedoka u BiH“³⁴.

Procesne mjere zaštite se poduzimaju ukoliko se u postupku utvrdi da se radi o svjedoku pod prijetnjom (kada je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učesća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje) ili ugroženi svjedok (kad je svjedok ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno ako je u pitanju dijete i maloljetnik).

Mjere vanprocesne zaštite se poduzimaju da bi se osigurala efikasna zaštita svjedoka u toku i nakon krivičnog postupka kako bi se svjedoku omogućilo slobodno i otvoreno svjedočenje u krivičnom postupku.

²⁹ Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili rasparčava ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na učestvovanje u pornografskoj predstavi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

³⁰ (1) Ko posjeduje, nudi, distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audio-vizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dječiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu, kaznit će se zatvorom do tri godine.

(2) Ako je djelo iz stava 1. izvršeno prema osobi mlađoj od 16 godina, počinitelj će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(3) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena preko sredstava javnog informisanja ili putem interneta, počinitelj će se kazniti zatvorom od od jedne do osam godina.

(4) Pod pojmom dječije pornografije u smislu ove odredbe podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: a) dijete ili maloljetnu osobu koja je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i b) realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetnu osobu koja učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.

(5) Predmeti i sredstva iz st. 1. i 2. ovog člana oduzet će se.

³¹ Krivični zakon Brčko Distrikta BiH ima član 186 „Neovlašteno optičko snimanje“ u kojem u stavu (3) stoji: „Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili rastura ili prikazuje takav materijal, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.“

³² Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audiovizualne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

³³ Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audio-vizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

³⁴ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“, br. 21/03, 61/04 i 55/05; Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službene novine FBiH“, br. 36/03), Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“, broj 48/03),

³⁴ „Službeni glasnik BiH“, broj 29/04

D) Zaštita žrtava u ostalima zakonima

Zaštita stranih žrtava trgovine ljudima u BiH prevashodno je regulisana „Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH“³⁵ koji propisuje pravo na privremeni boravak iz humanitarnih razloga i reguliše posebnu zaštitu i pomoć koju je neophodno pružiti ovoj kategoriji.

d.1. Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima

Detaljna pravila o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima koje nisu državljani BiH regulisana su Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.

d.2. Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH

Pravila i postupak direktne pomoći BiH državljanima žrtvama trgovine ljudima utvrđena su Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine³⁶.

d.3. Zakoni koji se odnose na građanska stanja

Kako bi se u cjelini rješavali problemi trgovanih osoba, socijalni radnik treba poznavati i osnovne nadležnosti drugih institucija za rješavanje pitanja kao što su:

- Upis u matične knjige rođenih;
- Pitanja državljanstva;
- Lično ime i izdavanje ličnih i identifikacijskih dokumenata;
- Zaštita ličnih podataka.

E) Zaštita žrtava u zakonima o zdravstvenoj zaštiti i zakonima o zdravstvenom osiguranju

Načela, mjere, način organizovanja i provođenja zdravstvene zaštite, nosioci društvene brige za zdravlje stanovništva, prava i obaveze lica u korištenju zdravstvene zaštite, te sadržaj, način obavljanja i nadzor nad obavljanjem zdravstvene zaštite, što uključuje mentalno zdravlje, propisani su Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine,³⁷ Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske³⁸ i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti u Brčko Distriktu BiH,³⁹ kao i propisima donesenim na osnovu ovih zakona.

Sistem obaveznog i proširenog zdravstvenog osiguranja, prava iz osiguranja, način ostvarivanja prava i načela privatnog zdravstvenog osiguranja, koji pokrivaju i pitanja od važnosti za mentalno zdravlje propisani su Zakonom o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH⁴⁰, Zakonom o zdravstvenom

³⁵ Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu („Službeni glasnik BiH“, broj 36/08), čl. 54, 56 i 58

³⁶ Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 66/07) čl. 6, 7, 10 i 15

³⁷ „Službene novine FBiH“, broj 46/10

³⁸ „Službeni glasnik RS“, broj 106/09

³⁹ „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 38/11

⁴⁰ „Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11

osiguranju Republike Srpske⁴¹ i Zakonom o zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta BiH,⁴² kao i propisima donesenim na osnovu ovih zakona.

F) Nadležnosti institucija relevantnih za zaštitu i pomoć žrtvama trgovine ljudima

	OPIS AKTIVNOSTI	NAZIV INSTITUCIJE
1.	Donošenje zakona, daje saglasnost na ratifikovanje međunarodnih sporazuma, konvencija i ugovora	Parlamentarna skupština BiH
2.	Upravna aktivnost, priprema prijedloga zakona i drugih akata... usvajanje odluka, planova, strategija i drugih aktivnosti u svrhu implementacije zakona BiH	Vijeće ministara BiH
3.	Koordinacijski državni organ zadužen za izradu državnog akcionog plana za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije i praćenje njegove implementacije, koordiniranje aktivnosti na nivou BiH, uspostavljanje regionalne i međunarodne saradnje	Državna grupa za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije
4.	Interresorni organ zadužen za poduzimanje operativnih aktivnosti na otkrivanju počinitelaca krivičnih djela trgovine ljudima i ilegalne imigracije	Udarna grupa
5.	Zaštita ljudskih prava i pružanje individualne pomoći, pojedinačno i grupno, građanima BiH, praćenje primjene međunarodnih konvencija i protokola, priprema izvještaja za nivo države BiH, izrada zakona i drugih akata...	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
6.	Pružanje pomoći u međunarodnoj i međuentitetskoj pravosudnoj saradnji (međunarodna otmica djeteta), izrada odgovarajućih zakona i propisa, oblast krivičnog zakonodavstva, organizacija sudova i zatvorskog sistema, izručenje, registracija udruženja građana i nevladinih organizacija	Ministarstvo pravde BiH
7.	Regulisanje pitanja izdavanja viza i pružanje pomoći građanima BiH putem diplomatsko-konzularnih predstavništava BiH	Ministarstvo vanjskih poslova BiH
8.	Koordinacija zdravstvenog, obrazovnog i socijalnog sektora	Ministarstvo civilnih poslova BiH
9.	Regulisanje kretanja i boravka stranaca i pitanja azila	Ministarstvo sigurnosti BiH
10.	Policijski poslovi praćenja i prikupljanja svih interesantnih podataka o modusima krijumčarenja ljudi, prikupljanje dokaza o izvršenim krivičnim djelima u vezi s trgovinom ljudima, a posebno djece, sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima i seksualnih delikata, objedinjavanje evidencija o trgovcima ljudima, žrtvama trgovine i seksualnih delikata,	SIPA (Državna agencija za istrage i zaštitu)

⁴¹ „Službeni glasnik RS“ br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03 i 17/08

⁴² „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 1/02, 7/02, 19/07 i 34/08

	pomoć žrtvama, preventivne aktivnosti	
11.	Obavljanje policijskih poslova u okviru nadzora granice i kontrole saobraćaja na graničnim prijelazima, te obavljanje svih policijskih poslova u vezi s krivičnim djelima koja se gone po službenoj dužnosti i djelima trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi i roba preko državne granice...	Granična policija BiH
12.	Međunarodna policijska saradnja, razmjena podataka u vezi s trgovinom ljudima, a samim tim i u vezi s nasiljem nad djecom. U organizaciji NCB se nalaze inspektori zaduženi za liniju rada u vezi s trgovinom ljudima. Svi zahtjevi kriminalističkih policija u BiH, bez obzira o kojoj se policijskoj agenciji radi, upućeni drugim državama, prosljeđuju se posredstvom INTERPOL-a (NCB) BiH Sarajevo. Pri Generalnom sekretarijatu INTERPOL-a postoji Radna grupa specijalizovana za borbu protiv zločina nad djecom.	Direkcija za koordinaciju policijskih tijela u BiH/INTERPOL (NCB – Nacionalni centralni biro)
13.	Brčko Distrikt BiH ima svoje tužilaštvo i policiju i institucije koje se bave zaštitom djece, centar za socijalni rad i službe socijalne zaštite.	Brčko Distrikt BiH
14.	Ministarstva unutrašnjih poslova, policije i tužilaštva entiteta i kantona imaju istu nadležnost kada je u pitanju prostitucija u vezi s trgovinom ljudima, ali i djela pornografije, dječije prostitucije i druge oblike eksploatairanja djece; Sudovi za prekršaje i inspeksijske službe su specifični organi koji imaju određenu ulogu po pitanju prekršaja koji se počinje prema djeci, a u vezi su s trgovinom djecom; Centri za socijalni rad imaju najznačajniju ulogu kada je u pitanju zaštita djece od bilo kojeg oblika zloupotrebe; Ministarstva pravde, socijalne i zdravstvene i dječije zaštite , također, imaju određenu ulogu u pogledu pripreme zakona i zaštite djece. Ustanove socijalne i dječije zaštite se uglavnom koriste za smještaj, zaštitu i resocijalizaciju djece.	Organi i institucije u entitetima (FBiH i RS)

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine i tužilaštva u BiH su nezavisna od sudstva i policije, i nijedna osoba nema pravo da upućuje, naređuje ili utječe na tužilaštvo u vršenju njegove funkcije. Tužilaštvo je odgovorno za krivično gonjenje počilaca krivičnih djela u skladu sa Krivičnim zakonom BiH i drugim zakonima kojima je regulisana krivična odgovornost na nivou BiH. Tužilaštvo BiH usmjerava nadležnu policiju u istraživanju krivičnih djela, uključujući ispitivanje osumnjičenih i svjedoka, pretrase, privremeno oduzimanje predmeta, pritvore i hapšenja i ako je neophodno, provođenje istraga u skladu sa zakonom. Tužilac, u procesu istrage krivičnih djela i u postupku gonjenja počilaca krivičnih djela rukovodi, nadgleda i ako je potrebno provodi istragu krivičnih djela. Za vršenje ove funkcije veoma je značajna saradnja sa drugim nadležnim institucijama.

Tužilaštva entiteta i Brčko Distrikta BiH. U BiH postoji više tužilaštava: pet okružnih u RS, deset kantonalnih i Federalno tužilaštvo u FBiH te Javno tužilaštvo Brčko Distrikta BiH koja u suštini imaju sličnu nadležnost i ovlaštenja.

Ministarstvo sigurnosti BiH je nadležno za: sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela terorizma, trgovine drogom, krivotvorenja domaće i strane valute i trgovine ljudima i drugih krivičnih djela sa međunarodnim ili međuentitetskim elementom; zaštita lica i objekata; prikupljanje i korištenje podataka od značaja za sigurnost BiH; organizaciju i usaglašavanje aktivnosti entitetskih ministarstava unutrašnjih poslova i Brčko Distrikta BiH u ostvarivanju sigurnosnih zadataka u interesu BiH. Ministarstvo sigurnosti je uspostavljeno 2003. godine te predstavlja jedno od novije formiranih ministarstava na nivou BiH. Provođenje politike useljavanja i azila i politike kretanje i boravka stranaca u BiH itd. je također u nadležnosti ovog ministarstva.

U okviru Ministarstva sigurnosti BiH postoji više agencija i stručnih sektora koji su zaduženi za različita pitanja. Jednu od upravnih organizacija predstavlja Centralni sektor koji se sastoji iz nekoliko sektora, a to su: Sektor za pravne, kadrovske, opće i materijalno-finansijske poslove, Sektor za imigraciju, Sektor za azil, Sektor za međunarodnu saradnju i evropske integracije, Sektor za zaštitu i spašavanje, Sektor za borbu protiv terorizma, organizovanog kriminala, korupcije, ratnih zločina i zloupotrebe narkotika, Sektor za informatiku i telekomunikacione sisteme, Sektor za zaštitu tajnih podataka – državno sigurnosno tijelo, Sektor za graničnu i opću sigurnost.

Direkcija za koordinaciju policijskih tijela u BiH – Ured za saradnju sa INTERPOL-om. Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta Ureda za saradnju sa INTERPOL-om sistematizovano je radno mjesto inspektora za ilegalne migracije, trgovinu ljudima i opći kriminal. To je državni službenik koji radi i analitički prati predmete po zahtjevima domaćih policijskih agencija (Državne agencije za istrage i zaštitu, Granične policije BiH, Federalnog MUP-a, MUP-a RS, Policije Brčko Distrikta BiH) i drugih organa za provođenje zakona, centralnih nacionalnih biroa INTERPOL-a drugih zemalja članica i Generalnog sekretarijata INTERPOL-a, zatim prati pojedinačne slučajeve i opće tendencije, periodično sačinjava izvještaje iz predmetne oblasti, kontaktira, dostavlja i razmjenjuje informacije iz predmetne oblasti sa nadležnim institucijama, učestvuje na skupovima u vezi sa ovom problematikom (tečajevi, seminari, stručna savjetovanja u zemlji i inostranstvu), vrši obradu, praćenje i arhiviranje predmeta prema važećim zakonskim propisima, na skupovima predstavlja rezultate rada biroa iz predmetne oblasti, te da obavlja operativne i druge poslove prema dobivenim zadacima iz domena rada biroa.

Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), u skladu sa Zakonom o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 63/04, 35/05, 49/09, 40/12) nadležna je za sprečavanje, otkrivanje i istrage krivičnih djela iz nadležnosti Suda BiH, a posebno organizovanog kriminala, terorizma, ratnih zločina, trgovine ljudima i drugih krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, te teškog finansijskog kriminala.

SIPA je upravna organizacija u okviru Ministarstva sigurnosti BiH, s operativnom samostalnošću, osnovana radi obavljanja policijskih poslova.

U sjedištu Agencije, koje se nalazi u Sarajevu, u Kriminalističko-istražnom odjelu, nalazi se Odsjek za krivične istrage u čijem se sastavu nalazi Odsjek za sprečavanje i otkrivanje kriminala u vezi sa trgovinom ljudima, koji se u posebnom segmentu bavi suzbijanjem trgovine djecom i sprečavanjem seksualnih delikata nad djecom. Ujedno, Odsjek vrši koordinaciju ukupnih aktivnosti iz oblasti suzbijanja trgovine ljudima i seksualnih delikata nad timovima u regionalnim uredima u Sarajevu, Banja Luci, Mostaru i u Tuzli. Pored navedenih aktivnosti, Odsjek ima obavezu praćenja i prikupljanja o svim interesantnim modusima krijumčarenja ljudi, prikupljanja dokaza o izvršenim krivičnim djelima u vezi sa trgovinom ljudima, posebno djecom; sprečavanja i suzbijanja trgovine ljudima i seksualnih delikata; objedinjavanja evidencija o trgovcima ljudima, žrtvama trgovine i seksualnih delikata; organizovanje pomoći žrtvama; provođenja preventivnih aktivnosti; saradnje sa nevladinim i vladinim sektorom; organizovanja obuke za istražitelje SIPA-e o načinima rada u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.

U Federaciji BiH su nadležne institucije za socijalnu zaštitu djece Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, kantonalna ministarstva⁴³ iz ovih oblasti, centri za socijalni rad, te općinski organi uprave ako ne postoje centri ili službe socijalne zaštite.

U Republici Srpskoj u okviru sistema socijalne i dječije zaštite djeluju sljedeće institucije: Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Javni fond za dječiju zaštitu RS, centri za socijalni rad i službe socijalne dječije zaštite, ustanove socijalne i dječije zaštite, i domovi za djecu bez roditeljskog staranja.

Pored navedenih institucija, značajnu ulogu u zaštiti djece u sistemu socijalne i dječije zaštite imaju udruženja građana te nevladine organizacije. Bitno je naglasiti da su u ostvarivanju prava iz dječije zaštite, posebno kroz pružanje usluga krajnjem korisniku – djetetu, ravnopravan partner nadležnim institucijama RS predstavnici nevladinog sektora.

Centri za socijalni rad u oba entiteta imaju širok mandat, nadležni su za starateljstvo, i često se bave izvjesnim brojem pitanja kao što su smještaj djece u institucije, zakoni o usvajanju, te administrativna i druge vrste pomoći porodicama i djeci. Međutim, centri često nemaju odgovarajuće ljudske i finansijske resurse, kao ni pristup sistematičnoj obuci osoblja kako bi se kvalitet i efikasnost njihovog djelovanja unaprijedili.

U FBiH postoje 71 općinski i 10 kantonalnih centara za socijalni rad, dok u RS djeluju 44 centra za socijalni rad i 18 službi za socijalnu i dječiju zaštitu, koji funkcionišu kao općinski organi vlasti.

U Brčko Distriktu BiH postoji 1 centar za socijalni rad.

I u entitetima i u Distriktu djeluju ustanove socijalne zaštite u nadležnosti vladinog, kao i nevladinog sektora, u kojima se vrši zbrinjavanje osoba sa posebnim potrebama.

⁴³ Neka ministarstva su u nazivu objedinila zdravstvo i socijalnu, odnosno, dječiju zaštitu.

U okviru zakonodavnog okvira predviđeno je da se u okviru postojećih ustanova ili kao samostalne ustanove mogu osnovati zaštićene kuće, sigurne kuće i privatne stanice za žensku i mušku djecu i omladinu, kao i druge ustanove, te se po potrebi mogu proširiti ili promijeniti djelatnosti postojećih ustanova.

PRILOG 3. Zdravstvena zaštita žrtava trgovine ljudima

Pravila o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima koje nisu državljani BiH regulisana su „**Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima** („Službeni glasnik BiH“, broj 90/08) dok su pravila i postupak direktne pomoći BiH državljanima žrtvama trgovine ljudima utvrđena **Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine** („Službeni glasnik BiH“, broj 66/07). S tim u vezi, potrebno je ukazati na odredbe navedenih propisa koje se odnose na zdravstvenu zaštitu.

Članom 14. **Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima** uređuju se prava žrtava trgovine ljudima, među kojima je i pravo na zdravstvenu zaštitu. Stavom 2. istog člana posebno se naglašava da će nadležni organi u osiguranju prava iz stava 1. ovog člana voditi računa o dobi, spolu i specijalnim potrebama žrtve, posebno obraćajući pažnju na specifične potrebe djece, uključujući adekvatan smještaj, obrazovanje i brigu. Nadalje, članom 16. ovog pravilnika propisano je da u toku boravka u skloništu žrtva trgovine ima pravo na zdravstvenu zaštitu, kao i da se zdravstvena zaštita osigurava kroz zaključivanje ugovora o pružanju zdravstvene zaštite između Ministarstva sigurnosti BiH i zdravstvene ustanove. Također, ako se smještaj i zbrinjavanje žrtava trgovine vrši putem partnerske NVO, žrtvama trgovine se zdravstvena zaštita osigurava u opsegu utvrđenom zakonom, na način utvrđen protokolom između Ministarstva sigurnosti BiH i NVO.

Navedeni pravilnik tretira zaštitu stranaca žrtava trgovine ljudima koji ne podliježu sistemu obaveznog zdravstvenog osiguranja na području BiH. U tom smislu član 16. ovog pravilnika definiše pravo na zdravstvenu zaštitu žrtve tokom njenog boravka u skloništu, ali je obuhvaćen i drugi aspekt, a to je mogućnost da se žrtvi navedeno pravo osigurava putem partnerskih nevladinih organizacija kada žrtve nisu smještene u skloništim. U prvom slučaju, shodno odredbama citiranog pravilnika, Ministarstvo sigurnosti BiH i zdravstvena ustanova u kojoj se pruža određeni vid zdravstvene zaštite zaključuju ugovor o pružanju zdravstvene zaštite. U drugom slučaju, žrtvama trgovine se zdravstvena zaštita osigurava u obimu utvrđenom zakonom, te na način utvrđen protokolom zaključenim između Ministarstva sigurnosti BiH i NVO (partnerskih nevladinih organizacija). Pravo na dostupnost zdravstvene zaštite strancima žrtvama trgovine ljudima ne smije biti dovedeno u pitanje.

S druge strane, na BiH državljane žrtve trgovine ljudima primjenjuju se **Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**. Ovim pravilima obuhvaćena je i zdravstvena zaštita žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH, i to na sljedeći način:

- **Zdravstvena zaštita** – Žrtvi i svjedoku žrtvi, ako nisu zdravstveno osigurani, osigurava se zdravstvena zaštita kao i ostalim osiguranicima. Zdravstvenu zaštitu provodit će zdravstvene službe entiteta i Brčko Distrikta BiH. Sredstva za ovu namjenu planirat će se iz sredstava za posebne namjene u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (član 13);
- **Liječenje ovisnosti** – Uključivanje žrtava i svjedoka žrtava u programe liječenja ovisnosti od psihoaktivnih supstanci je dobrovoljno. U skladu sa mogućnostima, nadležne institucije u BiH, u saradnji sa nevladinim organizacijama, uključit će žrtve i svjedoke žrtve u programe odvikavanja (član 14);

- **Postupanje nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija** – Nadležne zdravstvene ustanove će po osnovu individualne potrebe žrtve i svjedoka pripremiti odgovarajući program zdravstvene rehabilitacije žrtve i svjedoka žrtve, koji će provoditi u saradnji sa centrima za socijalni rad, uz dobrovoljni pristanak žrtava i svjedoka žrtava. Programom se utvrđuje vrijeme trajanja i način njegove realizacije. Centar za socijalni rad i zdravstvena ustanova zajednički će odrediti stručnu i odgovornu osobu za praćenje i realizaciju ovoga programa (član 17 stav (3) tačka h);
- **Sekundarna prevencija** – Nadležne institucije u BiH i ovlaštene organizacije, tokom provođenja postupka zaštite žrtava, poduzimaju mjere za ublažavanje faktora koji utječu na izloženost osoba trgovini ljudima, kako bi se spriječilo da ponovo postanu žrtve trgovine ljudima. Ove mjere uključuju mjere fizičke zaštite, kao pojačan nadzor žrtve nakon pružene nužne pomoći, odnosno nakon okončanja primjene mjere zaštite, mjere ekonomskog karaktera (socijalna pomoć, pomoć pri zapošljavanju, prekvalifikacija i obuka radi stjecanja potrebnih kvalifikacija), mjere socijalnog i zdravstvenog karaktera (porodično savjetovanje, detoksikacija i programi odvikavanja od bolesti ovisnosti o nezakonitim supstancama) i druge aktivnosti (član 21);
- **Način osiguravanja sredstava** – Sredstva za osiguranje osnovnih mjera socijalne i zdravstvene zaštite i zbrinjavanja žrtava i svjedoka žrtava, smještaja, programa resocijalizacije, prevencije, zaključivanje i realizaciju protokola o saradnji s nevladinim organizacijama osiguravat će se iz sredstava posebne namjene od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u okviru budžeta ministarstva s osnovnim ciljem da se pruži pomoć i zaštita (član 23 stav (3)), i
- **Ostale aktivnosti nadležnih institucija i organizacija** – U cilju osiguravanja jedinstvenog postupanja sa svim žrtvama i svjedocima žrtvama u skladu sa ovim pravilima, zajednički će biti pripremljena Instrukcija za postupanja zdravstvenih radnika sa žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima državljanima BiH. Ministarstvo civilnih poslova BiH će koordinirati ove aktivnosti. Instrukcije će donijeti/usvojiti nadležna entitetska ministarstva zdravstva i nadležni odjel Brčko Distrikta BiH (član 24 stav (5)).

Kao što se vidi iz Pravila, **koristi se termin „zdravstvene službe“, koji se odnosi i na službe za zaštitu mentalnog zdravlja.** Navedeni termin je upotrijebljen kako bi se osiguralo da sve zdravstvene ustanove, odnosno službe imaju obavezu postupanja prema žrtvama trgovine ljudima, zavisno od njihovih konkretnih potreba vezanih za zdravstvenu zaštitu. Kako ovdje govorimo o BiH državljanima žrtvama trgovine ljudima, to je potrebno, saglasno članu 13. Pravila, žrtvi i svjedoku žrtvi, ako nisu zdravstveno osigurani, osigurati zdravstvenu zaštitu kao i ostalim osiguranicima. U praksi ovo znači da ukoliko se radi o žrtvi i svjedoku žrtvi koji su osigurani u smislu propisa o zdravstvenom osiguranju važećih na području BiH, postupa se shodno pravima predviđenim tim propisima. Ukoliko se radi o žrtvi i svjedoku žrtvi koji nisu osigurani na taj način, odnosno spadaju u kategoriju neosiguranih osoba, onda se sredstva za njihovu zdravstvenu zaštitu planiraju iz sredstava za posebne namjene u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI) u skladu sa članom 23. stav (3) Pravila. Radi se o sredstvima namijenjenim za direktnu podršku žrtvama trgovine ljudima, a koja se osiguravaju putem posebnih grantova namijenjenih, kao što je ranije u Smjernicama opisano, centrima za socijalni rad i nevladinim organizacijama. Ova sredstva imaju karakter interventnih sredstava, i raspoređuju se na osnovu javnog poziva koji provodi MLJPI. Proces završava potpisivanjem sporazuma, odnosno protokola o saradnji, s tim da oni trebaju obuhvatiti i

zdravstvenu zaštitu na način da se u slučaju potrebne intervencije u zdravstvenom sistemu troškovi zdravstvene zaštite snose putem centra za socijalni rad ili nevladine organizacije, kao subjekata koji sa MLJPI imaju zaključene sporazume, odnosno protokole. Iz navedenog se uočava da zdravstvene ustanove direktno ne konkurišu za dodjelu sredstava za ovu namjenu.

Potrebno je ukazati na još jednu situaciju. Naprimjer, nemoguće je zdravstvenu zaštitu žrtvama trgovine ljudima (državljanima BiH) uslovljavati mjestom njihovog prebivališta ili boravišta iz razloga specifičnosti koje prate trgovinu ljudima i tipičnu migraciju vezanu za ovu kategoriju žrtava. Tako se žrtva s mjestom prebivališta u Bijeljini može naći u Livnu, naprimjer, ili bilo gdje na prostoru BiH. U slučaju da joj je potrebno pružiti zdravstvenu zaštitu, to će učiniti zdravstvene službe u Livnu, uključujući CMZ, ako se radi o uslugama iz djelokruga rada CMZ, u kojem slučaju se na pitanje snošenja troškova tako pružene zdravstvene zaštite primjenjuju odredbe „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“. Posebno treba istaći da se kod zdravstveno osiguranih osoba u smislu propisa o zdravstvenom osiguranju primjenjuju i međuentitetski sporazumi o pružanju zdravstvene zaštite van matičnog entiteta ili kantona. Ovim je riješeno pitanje mjesne nadležnosti CMZ u smislu prijema žrtve trgovine ljudima, gdje se mora odstupiti od određenih uobičajenih pravila utvrđenih sistemskim zakonima u oblasti zdravstva na području BiH.

U osnovi „Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima“, kao i „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“ nalazi se načelo da je za žrtvu trgovine ljudima i svjedoka žrtvi osigurano pravo na zdravstvenu zaštitu bez naknade troškova koju bi oni lično snosili.

Međutim, navedeno ne znači da ovi troškovi ne terete sistem, odnosno nadležne resore. Zbog specifičnosti koje proizlaze iz statusa žrtve trgovine ljudima, predviđen je odgovarajući način osiguranja zdravstvene zaštite za ovu kategoriju osoba, a koji je opisan ranije.

Stranac žrtva trgovine ljudima, kao i neosigurani BiH državljani žrtve trgovine ljudima i svjedok žrtvi lično ne učestvuju u snošenju troškova zdravstvene zaštite jer se ona osigurava saglasno citiranim odredbama „Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima“ (putem Ministarstva sigurnosti BiH), kao i „Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“ (putem MLJPI). BiH državljani žrtve trgovine ljudima i svjedoci žrtava koji su osigurane osobe u smislu domaćih propisa o zdravstvenom osiguranju pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju shodno tim propisima.

PRILOG 4. Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima

Identifikacija žrtava trgovine ljudima predstavlja izuzetno kompleksan zadatak jer se radi o veoma osjetljivom društvenom fenomenu koji je popraćen brojnim predrasudama i stereotipima o viktimizaciji trgovinom ljudima. Brojni su registrovani slučajevi da žrtve trgovine ljudima nisu bile u mogućnosti da se same identifikuju, najčešće zbog raširenih stereotipa o viktimizaciji. Uspješnost stručnjaka da prepoznaju viktimizaciju, odnosno da identifikuju žrtve trgovine ljudima ili osobe koje su pod rizikom da to neposredno postanu, nužno se prepoznaje kao ključni preduslov njihove zaštite, a potom i efikasnog suzbijanja trgovine ljudima. Dosadašnja iskustva o znacima koji ukazuju na potencijalnu viktimizaciju osoba u krugovima trgovine ljudima odnose se prije svega na fenomen „odsustva moći” kao osnovnog obilježja svih kategorija žrtava trgovine ljudima, a što je posebno izraženo kada su žrtve ženskog spola i niskog socijalnog statusa, kao i žene čija identifikacija može rezultirati sramotom.

Osnovni preduslov za uspješnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima ili osoba koje su pod rizikom da to neposredno postanu jeste poznavanje pojavnih oblika trgovine ljudima, odnosno njihove klasifikacije. Prema vidovima eksploatacije žrtava trgovine ljudima postoje slijedeći oblici trgovine ljudima:

- Seksualno ropstvo (nekomercijalno i komercijalno);
- Radno ropstvo (eksploatacija u poljoprivrednom, industrijskom i uslužnom sektoru, eksploatacija u domaćinstvu, i kombinovana eksploatacija);
- Nezakonito usvajanje djeteta;
- Prinudni brak;
- Uzimanje ljudskih organa i dijelova tijela radi njihovog korištenja za transplantaciju ili druge medicinske svrhe;
- Prinudno vršenje protivpravnih radnji (prinuda na vršenje kriminalnih radnji, prosjačenje i slično).

Također, za uspješnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i osoba koje su pod neposrednim rizikom da budu regrutovane u kanale trgovina ljudima, ali i za izbjegavanje svakog oblika sekundarne viktimizacije ovih osoba, neophodno je razumjeti neke od faktora koji doprinose njihovoj viktimizaciji. Kao najvažniji faktori javljaju se nezaposlenost, siromaštvo, nedovoljna obrazovanost, tradicija, običaji i kultura određenih društvenih grupa, nasilje u porodici i drugi oblici asocijalnog ponašanja u porodici i bližoj okolini.

Neobično važan uslov za uspješnu identifikaciju žrtava jeste i poznavanje indikatora viktimizacije trgovinom ljudima, odnosno uvjerenja i ponašanja koje mogu ispoljiti žrtve trgovine ljudima. Organizacija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal ove indikatore dijeli na opće i specifične. U opće indikatore spadaju sljedeća uvjerenja ili ponašanja žrtava:

- Vjeruju da moraju raditi protiv svoje volje;
- Nemaju mogućnost da napuste svoje radno okruženje;

- Postoje znaci da su izloženi kontroli kretanja;
- Osjećaju da ne mogu otići;
- Manifestuju strah ili anksioznost;
- Izloženi su nasilju ili prijetnji nasiljem nad njima, članovima njihovih porodica ili voljenim osobama;
- Imaju povrede za koje izgleda da su rezultat fizičkog napada;
- Imaju povrede ili poremećaje tipične za određene poslove ili mjere kontrole;
- Imaju povrede za koje izgleda da su rezultat primjene mjera kontrole;
- Pokazuju nepovjerenje prema vlastima;
- Pokazuju znakove da su zastrašeni predajom vlastima;
- Strahuju od otkrivanja svog imigracionog statusa;
- Nemaju pri sebi pasoš ili druge putne ili lične isprave, jer im je ta dokumenta zadržao neko drugi;
- Imaju falsifikovane lične ili putne isprave;
- Pronađeni su na ili u vezi sa takvom lokacijom koja se najvjerojatnije koristi za eksploataciju ljudi;
- Ne poznaju lokalni jezik;
- Ne znaju adresu stanovanja ili posla;
- Dozvoljavaju drugima da govore u njihovo ime kada im se obrati direktno;
- Postupaju kao da su dobili instrukcije od nekog drugog;
- Prisiljeni su da rade pod određenim uslovima;
- Disciplinovani su kažnjavanjem;
- Nisu u stanju da pregovaraju o uslovima rada;
- Primaju malu ili nikakvu naknadu za rad;
- Nemaju pristup svojoj zaradi;
- Rade izuzetno veliki broj sati tokom dugog perioda;
- Nemaju slobodne dane;
- Žive u oskudnim ili nestandardnim uslovima;
- Nemaju pristup medicinskoj njezi;
- Imaju ograničene ili nikakve socijalne interakcije;
- Imaju ograničene kontakte sa svojim porodicama ili drugim ljudima izvan svog neposrednog okruženja;
- Nisu u stanju da slobodno komuniciraju sa drugima;
- Opažaju se kao vezani dugovima;
- Nalaze se u stanju zavisnosti;
- Dolaze iz mjesta koje je poznato kao mjesto porijekla trgovine ljudima;
- Troškove njihovog transporta u zemlju destinacije platili su oni kojima moraju da vrate dug radom ili pružanjem usluga u toj zemlji;
- Postupali su na osnovu lažnih obećanja.

Specifični indikatori viktimizacije trgovinom ljudima u cilju seksualne eksploatacije su sljedeći:

- Postoje indikacije da osoba za koju se sumnja da je žrtva imala seksualne odnose bez zaštite i/ili nasilne seksualne odnose;
- Postoje indikacije da osoba za koju se sumnja da je žrtva ne može odbiti seksualne odnose bez zaštite i/ili nasilne seksualne odnose;
- Postoje indikacije da je neka osoba kupljena i prodana;
- Postoje indikacije da je grupa žena pod kontrolom drugih osoba;
- Imaju nekog u pratnji pri odlasku i povratku sa posla, iz prodavnice itd.;
- Nemaju sopstveni novac;
- Nemaju pri sebi lične isprave;
- Imaju manje od 30 godina, premda uzrast može varirati zavisno od lokacije i tržišta;
- Spavaju tamo gdje rade.

Specifični indikatori viktimizacije trgovinom ljudima u cilju radne eksploatacije su sljedeći:

- Zavise od poslodavca u pogledu brojnih usluga, uključujući rad, prijevoz i smještaj;
- Ne mogu birati smještaj;
- Nikada ne napuštaju radne prostorije bez svog poslodavca;
- Ne mogu da se kreću slobodno;
- Izloženi su sigurnosnim mjerama koje su uspostavljene da ih zadrže unutar radnih prostorija;
- Disciplinuju se novčanim kažnjavanjem;
- Izloženi su uvredama, zlostavljanju, prijetnjama nasiljem;
- Nema napomena vezanih za zdravlje i sigurnost;
- Poslodavac ili direktor nema dokumente neophodne za zapošljavanje radnika iz inostranstva;
- Poslodavac ili direktor ne može pokazati izvještaje o isplaćenim platama radnicima;
- Oprema za zaštitu zdravlja i lične sigurnosti su lošeg kvaliteta ili ih nema;
- Postoje indikacije da radnici moraju plaćati alat, hranu ili smještaj, ili da se taj iznos odbija od njihovih plata.

Specifični indikatori viktimizacije trgovinom ljudima u cilju radne eksploatacije prosjačenjem su:

- Djeca, stare osobe ili migranti sa invaliditetom koji prose uglavnom na javnim mjestima ili u javnom prijevozu;
- Djeca koja prenose i/ili prodaju drogu;
- Imaju fizičke nedostatke za koje postoji sumnja da su posljedica sakaćenja;
- Djeca iste nacionalnosti ili etničke pripadnosti koja se kreću u velikim grupama sa svega nekoliko odraslih osoba;
- Osobe budu kažnjene ukoliko ne sakupe ili ukradu dovoljno;
- Žive sa članovima svoje grupe;
- Žive kao članovi grupe sa odraslima koji nisu njihovi roditelji;
- Svakodnevno se kreću u velikoj grupi i prelaze znatne razdaljine;
- Postoje indikacije da je grupa osoba za koje se sumnja da su žrtve prošla, tokom određenog vremena, kroz veći broj država;
- Osobe su uključene u prosjačenje ili u vršenje lakših krivičnih djela u drugoj državi.